

Süleyman Fikri Erten'in Seyahat Raporları

NECMİ ATİK

Öz: Çalışmamız, Antalya Müzesi kurucusu ve müdürü Süleyman Fikri Erten'in 1925, 1927, 1928 ve 1929 yıllarında Antalya'nın Korkuteli, Elmalı, Serik, Manavgat, İbradı, Akseki ve Alanya ilçelerinde ve bu ilçelere bağlı köylerde, Kadim Yunan, yerli kavimler, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı eserleri üzerinde yaptığı inceleme ve araştırma çalışmalarında Osmanlıca kaydettiği kendi el yazması belgeleri üzerinedir. İlk defa yayımlanan bu belgelerle, dünyanın en zengin tarihi eserlerine sahip olan Antalya ve merkeze bağlı ilçelerle, bu ilçelere bağlı köylerdeki farklı uygarlıklara ait harabelerin, tarihi eserlerin ve kitabelerin 1925-29 yılları arası envanteri ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca söz konusu raporlarda, bölgenin coğrafi özellikleri ve mimari yapısı ile halkın nüfusu, tarım, ticaret ve sosyal hayatları, sanat ve kültürel anlayışları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Fikri Erten, Tarihi Eserler, Kitabeler, Antalya Müzesi

* Araştırımcı – Yazar. necmiatik@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7370-8577>

Süleyman Fikri Erten's Travel Reports

Abstract: Our study, the founder and director of Antalya Museum Süleyman Fikri Erten 1925, 1927, 1928 and 1929 in Antalya's Korkuteli, Elmali, Serik, Manavgat, Ibradi, Akseki and Alanya districts and in to these districts connected villages, ancient Greek, indigenous tribes, Rome, Byzantine, Seljuk and Ottoman state on the historical artifacts his research and studies are based on his own manuscripts recorded in Ottoman language. With these documents, which are published for the first time, the inventory of ruins, historical monuments and inscriptions belonging to different civilizations in Antalya and its districts, which have between 1925-29. In addition, these reports contain important information about the geographic characteristics, agriculture, trade, social life and art, population, cultural understanding and architectural structure of the region.

Keywords: Süleyman Fikri Erten, Historical Monuments, Inscriptions, Museum of Antalya

Giriş

Osmanlı Devleti'nde eski dönemlerden kalan sanat eserlerine ilk kez Fatih Sultan Mehmet ilgi göstermiş, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda Bizans dönemine ait lahit ve sütun başlıklarını bir araya getirmiştir.¹ Bu dönemden sonra gerek bu eserler gerekse Osmanlı'nın farklı bölgelerinde yer alan eski eserler uzun süre korunup kollanmış ve tamlıkları yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde müzeciliğin temelleri XIX. yüzyılın ortalarına doğru atıldığı söylenebilir. Sultan Abdülmecid 1845 yılında Yalova çevresinde yaptığı gezide bazı eski eserler görmüş ve bu eserlerden Bizans dönemine ait olan ve üzerlerinde İmparator Konstantin'in adının olduğu kitabelerin İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir. İstanbul'a gönderilen bu eserler Tophâne-i Âmire Müşirliği'nde bulunmuş Fethi Ahmed Paşa (ö.1857) tarafından Harbiye Nezareti'nin deposu olarak kullanılan Cebahâne'de (silah deposu), bugünkü Aya İrini'de koruma altına alınmıştır.² Böylelikle ilk müze "Mecma-i Eslıha-i Atıka ve Mecma-i Âsâr-ı Atıka" (Eski Silahlar Müzesi ve Eski Eserler Müzesi) isimleriyle 1846 yılında kurulmuş, bu müzeye 1869 yılında "Müze-i Hümâyun" adı verilmiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın farklı bölgelerinde bulunan eski eserler İstanbul'a bildirilmekte ve müzeye gönderilmektedir. Mesela 1847 yılında Kudüs mutasarrıfı, Gazze Sancağı'nda Aşkalon denilen mevkide yaklaşık üç bin yıllık bir sfenksten haber vermektedir.³

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı'da taşınabilir ve taşınamaz eski eserlerin korunması ve yurt dışına kaçırılmasının engellenmesi çalışmaları başlamış, 13.02.1869 tarihinde Osmanlı Devleti'nin bilinen ilk "Eski Eserler (Âsâr-ı Atıka) Nizamnâmesi" yayınlanmıştır.⁴ Yine 1869 yılında

¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi*, Ülkü Matbaası, İstanbul 1964, s. 6; Erdem Yücel, "Çağdaş Müzeciliğin Neresindeyiz", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (1990), s. 47-48; s. 79-358.

² Servet-i Fünun no:984, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910; Tahsin Öz, Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler, İstanbul 1948, s.7; Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *AÜ. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, s. 3-4.

³ BOA. İ. DH. nr. 8520/8 Muharrem 1264/16 Aralık 1847, nr. 8060/4 Şevval 1263/15 Eylül 1847 ve nr 8207/27 Şevval 1263/8 Ekim 1847; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 259.

⁴ Takvîm-i Vakâyi, "Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi", 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869; *Âsâr-ı Atıka (Eski Eserler) Nizamnâmesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966; Mumcu, s. 66; Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 265-266.

Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın başkanlığında toplanan kurul bir yönetmelik hazırlayarak, okulların eğitim-öğretim, kütüphane, matbaa işlerinin yanında müze işleri ile ilgilenmesini de bakanlığın görevleri arasına almıştır.⁵ 1869 tarihli ilk Osmanlı "Eski Eserler Nizamnâmesi"nde; antikaların tarihi önemlerinin olduğu, bu eserlerin değerlerini bilenler tarafından özel müzelerde saklandığı, Osmanlı topraklarında da bol miktarda eski eser bulunduğu ve bu eserlerin İstanbul'da kurulacak müzede korunması gerektiği ifade edilmiştir.⁶ Bu konu ile ilgili belgede; Osmanlı topraklarında eski eser araştırması yapacaklara, bulunacak eserlerden çift olanlarından birinin Osmanlı Devleti Müzesi'ne bırakılmak şartıyla izin verildiği, ancak iki tane çıkan eserin çok az olduğu, olanların da saklandığının tespit edildiği ifade edilmektedir.

Heyet-i Umumiyye tarafından yayınlanan nizamnâmede, yerli ve yabancı, Osmanlı ülkesinde eski eser araştırarak olanların ilk önce resmi izin için müracaat etmeleri, devletçe sakınca görülmeyp de izin verildiği takdirde, araştıracakları ve çıkaracakları eserleri başka ülkelere taşımayıp, ülke içinde istediklerine, talep olunur ise hükümete satmaya izinli olmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir kişinin mülkü içinde çıkan eserin, kendisinin malı olduğu, her türlü eski sikkelerin yurt dışına gönderilmesinin konulacak yasaktan muaf tutulduğu ifade edilmiştir.⁷

1868-1871 yılları arasında Maarif Nâzırlığı yapan Saffet Paşa, bütün valilere bir genelge göndererek, bölgelerindeki eserlere ve bu eserlerin önemine dikkat çekmiş, bu eserler taşınırken kırılmayacak şekilde ambalajlanarak İstanbul'daki müzeye gönderilmesini istemiştir. Bu genelgeden sonra eski eser toplama işi hız kazanmış, özellikle Trablusgarp Valisi Ali Rıza Paşa, Selânik Valisi Sabri Paşa, Girit Mutasarrıfı Kostaki Adossides Paşa, Konya Valisi Abdurrahman Paşa eski eser toplayanların en önde gelenleri olmuştur.⁸ 16 Ağustos 1880 tarihinde düzenlenen bir

⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 288.

⁶ *Âsâr-ı Atîka (Eski Eserler) Nizamnâmesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966; Mumcu, s. 68.

⁷ Takvîm-i Vakâyi, "Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi", 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869; *Âsâr-ı Atîka (Eski Eserler) Nizamnâmesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966; Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara 2004, C. XXV., s. 29; s. 73-74.

⁸ Aziz Ogan, *Türk Müzeciliğinin 100üncü Yıldönümü*, İstanbulu Sevenler Grubu Yayınları, İstanbul 1947, s.4.

törenle Maârif Nâzırı Münif Paşa, Çinili Köşk Müzesini (günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi) hizmete açmıştır.⁹ Bu dönemde Osmanlı arkeologları kısa zamanda eski para ve yazı bilimlerinde uzmanlar yetiştirmiş ve kataloglardan bazılarını hazırlamışlardır.¹⁰

Çinili Köşk Müzesi'nin müdürlüğüne getirilen Osman Hamdi Bey (ö.1910) zamanında (1881-1910) kazılarda ortaya çıkarılan ve İstanbul'a getirilen İskender, Ağlayan Kadınlar, Satrap, Likya ve Tabnit Lahdi gibi eserler dünya kamuoyunda büyük ilgi uyandırmıştır. İstanbul'da toplanan birbirinden değerli eski eserleri sergileyebilmek için, Osman Hamdi Bey döneminde II. Abdülhamid Han'ın onayı ile yaptırılan iki katlı ve 1800 m2 lik "Müze-i Hümâyün" 13 Haziran 1891 tarihinde açılmıştır.¹¹

Osman Hamdi Bey döneminde, eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamak ve kazılar sonunda çıkan eski eserlerin yabancılar tarafından sadece fotoğraf ve alçı kopyalarının alınması gündeme getirilmiştir. 1884 yılında üçüncü defa hazırlanıp kabul edilen ve 37 maddeden ibaret olan Eski Eserler Tüzüğü'ne göre kazı yapana ve arazi sahibine pay verilmesi ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasak olduğu yeniden vurgulanmaktadır. Eski eserleri korumadığı iftirası ile her fırsatta Osmanlı Devleti'ni eleştirilen Avrupalılar, bu tüzük yürürlüğe girince, işlerine gelmediği için Osman Hamdi Bey aleyhine yazılar yazmaya başlamışlardır.¹²

Osman Hamdi Bey döneminde Osmanlı arkeologları Mezopotamya, Suriye ve Lübnan gibi yerlerde kazılar yaparak, Arkeoloji ve Eski Şark Eserleri müzelerinin oluşmasını sağlamışlardır.¹³ Bu dönemde müze adına Alabanda (Çine Araphisar), Rakka (Suriye'de), Boğazköy, Alacahöyük, Akalan (Samsun'da), Langaza (Selanik'te), Sakçagözü (İslâhiye), Sidamara (Konya Ereğlisi), Bozüyük, Rodos, Taşoz, Nortan, Notion (İz-

⁹ Enver Benhan Şapolyo, *Müzeler Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1936, s. 45-46; Sümer Atasoy, "Türkiye'de Müzecilik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, c. 6, s. 1458; A. Ogan, s.5.*

¹⁰ Ortaylı, s. 260

¹¹ Afife Batur, *Arkeoloji Müzeleri Binası, İletişim Yayınları İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1993, c. I, s. 310; Atasoy, s. 1462.*

¹² Nur Akın, *Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 234-35; Atasoy, s. 1462; Ogan, s.9.*

¹³ Ortaylı, s. 260.

mir'de), Kadeş (Suriye'de), Korikos (Silifke) ve Tedmür (Suriye'de) kazı çalışmaları yapılmıştır. İstanbul'da kurulan ilk müzeden sonra, 1902 yılında Konya'da ve 1904 yılında Bursa'da müzeler kurulmuş, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni, 1914 yılında açılan Evkâf-ı İslâmiye ve Eski Şark Eserleri Müzeleri izlemiştir. Ayrıca eski eserleri koruma altına almak düşüncesi ile 1917 yılında "Muhafaza-i Âsâr-ı Atıka Encümeni" kurulmuştur.¹⁴

Eski eserler konusunda dünyanın en zengin mirasına sahip bulunan kadîm şehir Antalya, bilinen 2500 yıllık tarihi ile Pers, Bergama, Roma, Bizans, Abbâsî, Selçuklu ve Osmanlı kültür ve medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Antalya ve çevresinde söz konusu medeniyetlere ait eski eserleri korumak amacıyla Osman Hamdi Bey'in girişimleri çok önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti, kaybettiği savaşlar sonrası elinden çıkan topraklardan göç etmek zorunda kalan Müslüman tebaayı iskân edecek arazi sıkıntısı yaşayınca, yaylalara, meralara, ormanlık alanlara, kurutulan bataklıklara ve sahillere göçmenleri yerleştirmeye başlamıştı. Önemli tarihi eserlere sahip Antalya Side'nin, göçmen iskân edilerek tahrip edilmesini engelleyebilmek için Osman Hamdi Bey derhal harekete geçmiştir. Müze müdürü olarak Maârif Nezareti'ne, 27 Temmuz 1891 tarihinde, Side'nin tarihi, kentin özellikleri, arkeoloji bilimi için önemi, bölgenin insan yaşamı için uygun olmayışı gibi konulardan bahsederek, antik kentin korunması gerektiğini belirten bir dilekçe kaleme almıştır. Ayrıca Perge, Silyon, Belkis ve Aspendos'un da antik kent olduğunu ve korunmaları gerektiğini ifade etmiş, antik kentlerin korunması için ne gibi tedbirler alınabileceğini araştırmak için bir aylık izin istemiştir.¹⁵ Kendisine verilen izinle bölgeyi gezen Osman Hamdi Bey'in girişimleri sonucu Maarif Nezareti'nin görüşleri doğrultusunda sadrazam tarafından kaleme alınan ve arz edilen yazı ile Side'ye göçmen iskânının yapılmamasına karar verilmiştir.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yenilmesi ile Manisa ve İzmir'i Yunanlılar; İstanbul, Çanakkale, Batum, Samsun, Musul,

¹⁴ Yücel, s. 50; Ogan, s. 13-14.

¹⁵ BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 3

¹⁶ BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 5

Konya, Bilecik ve Merzifon'u İngilizler; Adana, Dörtyol, Mersin, Osmaniye, Afyon, Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransızlar; Antalya, Kuşadası, Fethiye, Marmaris ve Bodrum'u İtalyanlar işgal etmiştir. Süleyman Fikri Erten'in ifadelerine göre, İtalyanlar işgalin hemen ardından eski eserler uzmanlarını getirerek Antalya ve yakın çevresindeki kadim kitabe ve heykelleri toplamaya ve İtalyan Konsolosluğu'na taşımaya başlamışlardır.¹⁷ Erten, Mutasarrıflık¹⁸ vasıtası ile olaya engel olmak istemiş ve Maarif Müdürlüğü'nün 17 Haziran 1919, Mutasarrıflığın 15 Ocak 1919 tarihli kararlarıyla eski eserler memuru tayin edilmiştir. Antalya Kaleiçi'nde, Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin karşısındaki metruk bir mescidi müze yapmış ve eski eserleri orada toplamaya başlamıştır.¹⁹ Erten, İtalyanların eski eserleri toplamasına engel olmuş, İtalyanların konsolosluga topladıkları eserlerden kalanları ise 1921 yılında Antalya'yı terk ettiklerinde müzeye nakletmiştir. 1922 yılında Rumların Antalya'yı terketmeleri ile boşalan Panaya Kilise'si, 1922-1937 arası müze olarak kullanılmıştır. 1937 yılında müze Yivli Camii'ne nakledilmiş ve bahçesi ile birlikte müzeye çevrilmiştir.²⁰

Erten, müze müdürlüğünden emekli olduğu 1941 yılına kadar Antalya ve ilçelerinde eski eserlerle alakalı inceleme ve araştırma çalışmalarında bulunarak, Antalya Müzesi'nin envanterine çok kıymetli eserler ve belgeler kazandırmıştır. Yaptığı çalışmalarda kayıt altına aldığı tarihi eserlerden günümüzde kayıp olanların da izlerini sürmek mümkün olmuş, bu kayıp eserlerin bir kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır.²¹ Kayıt altında olan fakat kayıp olan diğer eserler üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

1. Süleyman Fikri Erten (1876/1962)

Süleyman Fikri Erten, 1876 yılında Avusturya'nın Bosna Vilayeti, Tuzla Sancağı, Brıçka'ya bağlı Rahiç kasabasında doğmuştur.²² Kültürlü

¹⁷ Antalya Müzesi Arşivleri (Süleyman Fikri Erten, "Antalya Müzesinin Teşekkül Tarihi")

¹⁸ Tanzimat'tan sonra bir sancağın (liva) en büyük mülki âmirine verilen unvan.

¹⁹ Antalya Müzesi Arşivleri.

²⁰ Antalya Müzesi Arşivleri.

²¹ Necmi Atik, "Antalya İli Anadolu Selçuklu Dönemi Kayıp Taş Kitabeleri", İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Aralık 2018, Sayı 10, s. 111-158; "Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Münferice Kasidesi", İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Aralık 2018, Sayı 10, s. 15-47.

²² Musa Seyirci, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya 1994, s. 6.

bir ailenin çocuğu olan Süleyman Fikri'nin babası İmamzade Ailesi'nden Hacı Numan Efendi, annesi Sipahi Mustafa Bey'in kızı Ayşe Hanım'dır. Erten'in kendisinden başka on yedi kardeşi daha vardır.²³ İstanbul'da öğrenim görmeyi çok arzu eden Erten, 1894 yılında bu isteğine kavuşarak, İstanbul'da Gazanfer Ağa Medresesi'ne kaydını yaptırmıştır. 1898'de Dâru'l-muallim'e (Öğretmen Okulu) kaydolmuş, medrese derslerine de devam etmiştir. 1900 yılında Öğretmen Okulu'nun ilk kısmını tamamlamıştır. 1905 yılında Şehrî Nâsuh-zâde Mustafa Efendi'den "İcâzetnâme-i Dâru'l-muallimîn" ve 1906 yılında Edebiyat Şubesi'nden "Şehâdetnâme" almıştır. Erten'in ilk resmi vazifesi Bolu İdâdîsi'nde Coğrafya, Geometri, Ziraat ve Resim öğretmenliğidir. 1908 yılında Antalya İdâdîsi Resim ve Türkçe öğretmenliğine atanır. Erten, 1915'te Antalya Lisesi'nde Farsça ve Türkçe öğretmenliği, aynı okulun Müdür Vekilliği, Rum Okulu'nun Türkçe öğretmenliği ve İmam-Hatip Okulu'nun da Rûhiyât ve Ahlak dersleri öğretmenliğini yapmıştır.²⁴

İtalyanlar 1919 yılında Antalya'yı işgal edip, eski eserleri toplamaya başlayınca, Erten harekete geçerek Antalya'da bir müze kurulmasını sağlar.²⁵ 1919 yılında fahrî Âsâr-ı Atika memuru olarak görevlendirilir. 1923 yılında müze memuru, 1924 yılında Müze Müdürü olur.²⁶ 1941 yılında Müze Müdürlüğü'nden emekli olan Erten, 1962 yılında 86 yaşında vefat ettiğinde geride önemli belge ve kitaplar bırakmıştır. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Erten'in, Antalya Vilayeti ile ilgili, *Antalya Livası Tarihi* 1338/1919 (Osmanlıca), *Antalya Vilayeti Tarihi* ve *Antalya Tarihi* adlı üç cilt kitap, ayrıca *Tekelioğulları*, *İlmi Belâgattan Beyân ve Bedi' Hulâsası* adlı kitapları basılmıştır. *Antalya ve Milli Mücadele*, *Abdal Mûsâ ve Kaygusuz Baba*, *Antalya Coğrafyası*, *El-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem'den* (Tercüme), *Kasîde-i Münferice* (Tercüme), *Fezî-i Hindi*

²³ Seyirci, s. 6-7.

²⁴ Seyirci, s. 8.

²⁵ Antalya Müzesi Arşivlerinde Osmanlıca basılmış ve el yazısı ile yazılmış ilk iki sayfası bulunan ve Sıra Numarası, Maddesi, Mevridi (Geliş Yeri), Müzeye Tarih-i Duhûlî (Müzeye Geliş Tarihi), Evsâf-ı Mümeyyezesi (Özellikleri), Mülâhazât (Düşünceler) sütunlarına ayrılmış Müze Envanter Defteri'nde en erken kayıt tarihi olan tarihi eser envanteri, Rûmî 18 Teşrin-i Evvel 1329/31 Aralık 1913 tarihini taşımaktadır. Söz konusu defterde, yedi tarihi eserin daha envanter kaydının 1913 yılına ait olması, Antalya Müzesi'nin kuruluşu ve tarihi konusunda zihinlerde sorulara sebep olmaktadır. Osmanlıca Müze Envanter Defteri'nde bulunan diğer yirmi adet tarihi eserin envanter kayıt tarihleri ise 1914-1920 yılları arasındadır.

²⁶ Antalya Müzesi Arşivleri, Süleyman Fikri Erten, "Antalya Müzesi Teşekkül Tarihi".

Kasidesi Tercümesi adlı eserleri basılmamıştır.²⁷

2. Süleyman Fikri Erten'in Raporları

Erten, Antalya'nın Korkuteli, Elmalı, Serik, Manavgat, İbradı, Akseki ve Alanya ilçelerinde ve bu ilçelere bağlı köylerde yaptığı inceleme ve araştırmalarla alakalı dört rapor kaleme almıştır. Raporlar, 20x14 ebatlarında, çizgili, karton kapaklı bir deftere, Erten'in kendi el yazısı ile asıl raporlardan istinsah edilmiştir.²⁸ Birinci rapor on altı, ikinci rapor üç, üçüncü rapor dokuz ve dördüncü rapor on bir sayfa olmak üzere, toplamda raporlar otuz dokuz sayfadır. Erten'in, raporlarla birlikte takdim ettiğini ifade ettiği kroki ve fotoğraflar asıl raporda Ankara'ya gönderildiğinden, istinsah ettiği elimizdeki nüshada kroki ve fotoğraflarla, birkaç Selçuklu kitabesi yer almamaktadır.

Rudolf M. Riesfthal'in "*Cenûbu Garbî Anadolu'da Türk Mîmârisi*" eserinde yer alan Antalya ve ilçelerindeki kitabeleri, Erten tarafından okunmuş ve yazılmış, Erten'in kendi el yazısı ile de kitapta baskısı yer almıştır. Riesfthal'in kitabında yer alan kitabelerle, Erten'in raporlarındaki kitabeler aynı olsa da, aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Erten, raporlarında kaydettiği Roma ve Bizans dönemi kitabeleri ile alâkalı ebat ve şekil özellikleri dışında, okuma çalışmaları yapmamış ve içeriği konusunda da herhangi bir bilgi vermemiştir.

Birinci rapor, Korkuteli, Elmalı ve bu iki ilçeye bağlı köylerde yaptığı incelemeleri kaleme aldığı 11 Kânûn-i Evvel 1341/11 Aralık 1925 tarihlidir. Erten'in raporunda belirttiğine göre, Korkuteli yolu üzerinde bulunan kitabesini okuduğu Emdir Han'ın duvar ve kapıları 1925 yılında mevcuttur. Emdir Han'ın yakınında yer alan Yenice mevkiinde, 1232/1816 tarihinde idam edilen Menteşe Mutasarrıfı Reşid Paşa'nın mezarının yeri ve mezar taşı kitabesinin ilk ve tek kayıtları Erten tarafından bu raporda tutulmuştur.

Erten'in Korkuteli ve çevresinde kayda aldığı kitabelerden, kime ait olduğu bilinmeyen 1.52x15 cm ebatlarında ve 25 cm yüksekliğindeki

²⁷ Antalya Müzesi Arşivleri. Erten'in, *El-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem'den* (Tercüme), *Kaside-i Münferice* (Tercüme), *Fezî-i Hindî Kasidesi Tercümesi* adlı eserleri ilk defa tarafımızdan tespit edilip ortaya çıkarılmıştır.

²⁸ Erten'in asıl raporları istinsah edip bu nüshaları arşivinde muhafaza etmesi, diğer yazdığı raporları da istinsah ettiği izlenimini vermektedir. Lakin söz konusu raporlardan başka bir belgeye ulaşılammıştır.

Selçuklu mermer sanduka günümüzde kayıptır. Yine raporunda Erten, ele aldığı Korkuteli’nde kitabesini okuduğu bir Mevlevî Tekkesi’nden ve içerisinde kabri bulunan üç zatın mezar taşlarından bahsetmektedir. Bu mezar taşı kitabelerinden ve mezarlardan günümüzde hiçbir iz bulunmamaktadır. Yine Korkuteli’de okuyup kaydettiği Ebûbekir Paşa, Çeribaşı-zâde Ahmed Efendi, Çeribaşı-zâde el-Hâc İbrâhim b. Halil ve Antalya Hânedânı’ndan el-Hâc İbrâhim’e ait dört nişan taşı da kayıptır. Erten, Korkuteli’de Sinâneddin Medresesi’ni, Alaaddin Cami kitabelerini okumuş ve bu yapılar hakkında bilgi vermiştir. Erten, Korkuteli ve köylerinde yer alan “Yâren Dede”, “Kurt Baba”, Kureyş Baba”, Çomaklı Dede” gibi ziyaretgâhları da kaydetmiştir. Bu ziyaretgâhlardan Garipçe Köyü’nde bulunan “Şeref Dede” ile alakalı tarafımızdan hiçbir bilgi ve belgeye rastlanılamamıştır.

Erten, Korkuteli ve çevresinde Roma ve Bizans dönemlerine ait on dört kitabeyi okuyup kaydetmiştir. Kitabelerin akıbeti ise meçhuldür. Ayrıca raporda bu kitabelerin bulunduğu mahallerdeki heykel ve kabartma resimlerin ebatları ve şekilleri konusunda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu heykel ve kabartma resimlere de ne olduğu bilinmemektedir.

İkinci rapor, Antalya geneli eski eserler ile alakalı malumat ile birlikte, Korkuteli ve Elmalı incelemeleri üzerinedir ve 26 Kânûn-i evvel 1927/26 Aralık 1927 tarihlidir. Erten raporunda, Antalya vilayeti dâhilinde altmış harabeden başka bilinmeyen harabelerin de olabileceğini belirtmiş; ve bu harabelerdeki eserlerin çoğunun, kadîm Yunan, yerli kavimler ve Roma devrine ait olduğunu, az bir kısmının da Selçuklu ve Osmanlı döneminden kaldığını kaydetmiştir. Raporda, Elmalı’da Sinan Ümmî Türbesi’nden kıymetli bir alemin ve Tophane Burcu üzerindeki II. Gıyâseddin Keyhusrev’e ait kitabenin müzeye nakledildiğini bildirmektedir. Erten, tarihi eserlerin tespiti için yapılacak masrafların devlet tarafından karşılanamadığı ve bu yüzden araştırma ve inceleme çalışmalarının kesintiye uğradığını da zikretmektedir. Erten, Isparta dahil, Antalya ve ilçelerindeki el yazması eserlerin Antalya Müzesi’nde korunması çalışmalarına başladığını ifade etmektedir.

Üçüncü rapor, İbradı, Akseki ve bu iki ilçeye bağlı köylerde yapılan araştırma ve incelemelerin yer aldığı 5 Şubat 1928 tarihli rapordur. Erten raporunda, bölgede bulunan Kargı Hanı ile alakalı bilgiler aktardıktan sonra, Tol Han'ı anlatır. Selçukluların, Antalya'dan yolculuk için üç yol takip ettiğini belirten Erten, Antalya'dan kuzeye giden yolda, Evdir Han, Kırkgöz Han, Susuz Han ve İncir Han; kuzey doğuya giden yolda, Kargı Han, Tol Han, Orta Payam ve diğer hanlar; doğuya giden yolda, Şarabka Han, Mahmudlar Han ve diğer hanların olduğunu belirtir. Erten, raporunda, İbradı'daki Kadı Abdurrahman Paşa ve çocuklarının kabir fotoğraflarını aldığını belirttiikten sonra, mezar taşlarındaki kitabeleri okuyup kaydetmiştir. Erten, Akseki'de Yeğen Mehmed Paşa Kütüphanesi'ni inceler, İbrâhim Paşazâde Mehmed Sâdık Paşa ile Abdi Paşa'nın mezar taşlarındaki kitabeleri okuyup kaydeder. Erten, Akseki'nin Gödene Köyü'ndeki Bizans kitabelerinin ebatları ve şekilleri hakkında bilgi verdikten sonra kitabeleri kaydeder ve Akseki çevresinde çok harabenin olduğunu belirtir.

Dördüncü rapor, Alanya ve köyleri ile alakalı 28 Kânûn-i Sâni 1929/28 Ocak 1929 tarihli rapordur. Erten, diğer raporlarından farklı olarak Alanya'nın coğrafi durumunu detaylandığı raporunda, yıllık yağın yağmurun miktarı hakkında dahi bilgi vermektedir. Raporda, nahiyelerin isimleri, yeraltı madenleri, Alanya'nın nüfusu, yapıların mimari özellikleri, sağlık sorunları, halkın tahsili, sanat ve kültürel bakışı, yolları, tarım ve ticaretine dair bilgiler yer almaktadır. Erten, Selçuklu dönemine ait on sekiz kitabeyi kaydettiği raporda, Alanya Kalesi, Tersane, Kızıl Kule ve Bedesten hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş ve Alanya'nın çevresindeki köylerde yer alan harabelerdeki tarihi eserleri inceleyip kaydetmiştir. Erten'in Osmanlıca kaleme aldığı söz konusu dört rapor makalemizde, Osmanlıca asıllarından transkribe edilerek a, b, c ve d şıklarında sunulmaktadır. Transkribe edilen metinlerde geçen kitabelerden Selçuklu dönemine ait Arapça kitabelerin günümüz alfabe-siyle okunuşları ve Türkçe tercümeleri tarafımızdan yapılarak dipnotlarda verilmektedir. Raporlarda yer alan Roma ve Bizans dönemine ait kitabeler üzerinde herhangi bir okuma ve tercüme çalışması yapılmamış, Erten'in kaydettiği şekliyle orijinal çalışmaların fotoğrafları verilmiştir.

a. Birinci Rapor: Korkuteli, Elmalı ve Köyleri

Antalya'nın 18 km şimâlinde ve Korkuteli Kasabası'nın yolu üzerinde ve kadîm "Lageon"²⁹ harâbesi üzerinde müessis bir Selçuk kervansarayını mevcuttur. Leffen takdim kılınan kroki ile bir numaralı kapı fotoğrafisinden anlaşılacağı üzere binâ pek cesîm olarak inşâ edilmiş olup odaların hemen ekserisi el-yevm duvar ve kapılarını muhâfaza etmektedir. Kapısının üstünde bulunan âtideki kitâbe beyaz bir mermer üzerine yazılıdır.

السلطان الغالب عز الدنيا و الدين سلطان المعالى عليه دولته عدل العالمين ابو الفتح
كى كاوس بن كيخسرو برهان امير المؤمنين جمادى الاول ... عشر ...³⁰

Kitâbe 45 cm irtifâ'ında ve 85 cm 'arzında olup hurûfâtın irtifâ'ı on santimdir.

İş bu harâbe hakkında 17 Eylül 1341 târih ve 968, 969, 970 numaralı Antalya Gazetesi'nde fazlaca malûmât verilmiştir.³¹ Buradan iki ve Antalya'dan iki sa'at bu'udda ve Korkuteli yolu üzerinde kadîm Termessos harâbesi kurbunda bulunan Yenice Kahvesi yanındaki kabristanda da Menteşe Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Emîru'l-Ümerâ Reşid Paşa'nın³² seng mezarı da vardır ki üzerinde âtideki yazı ve târih mevcuttur:

"Nişânım dağlar başı sahrâya hâcet kalmadı

İçtim ecel şerbetini Lokman'a hâcet kalmadı

Hep onuldu yaralarım cerraha hâcet kalmadı 1232(1816)"

²⁹ Evdir Hanı.

³⁰ Türkçe okunuşu: "es-Sultânü'l-gâlibu 'izzü'd-dünyâ ve'd-dîni sultânü'l-me'âlî.....'aleyhi devletühu.... 'adlû'l-âlemine ebu'l-fethi Keykâvus b. Keyhusrev burhânu emîri'l-mü'minîne cemâziyelevvel... 'aşere...

Türkçe anlamı: "Gâlib sultan dîn ve dünyânın izzeti, şerefli sultan Onun devleti üzerine.... Âlemlerin adâleti mü'minlerin emirinin delili fetih babası Keyhusrev oğlu Keykâvus. Cemâziyelevvel ... 10" Erten'in, *Antalya Livası Tarihi* kitabındaki aynı kitabe üç satır hâlinindedir.

³¹ Sözkonusu makâleler, "Bir Selçuk Kervansarayı" başlığı altında 17 – 18 ve 20 Eylül 1341/1925 tarihinde Antalya Gazetesi'nde neşredilmiştir.

³² Erten'in kaydettiği mezar taşı kitâbesi üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucu, Menteşe Mutasarrıfı'nın isminin hatâen "İbrahim Paşa" yerine "Reşid Paşa" okunduğunu ve bazı eksikliklerin olduğunu gördük. Başlık ve târih dahil dokuz satır celi sülûs ile mermer üzerine yazılı mezar taşının kitâbesi şöyledir: 1. Hüve'l-Hayyu'l-Bâki 2. Meskenim dağlar başı sahrâya hâcet kalmadı 3. İçtim ecel şerbetini Lokman'a hâcet kalmadı 4. Hep onuldu yaralarım cerraha hâcet kalmadı 5. Mîr-i Mîrân zevi'l-ihtirâmdan 6. Sâbıkan Menteşe Sancağı Mutasarrıfı 7. Merhum İbrahim Paşanın 8. Rûhu için el-Fâtiha 9. Sene 1232(1916)"

Ayrıca kabristanda İbrahim Paşa ile birlikte Yanıkzâde Süleyman Ağa (ö. 1213/1798) ve kitâbeleri okunamayan mezar taşları da mevcuttur.

Rivâyete göre Reşîd Paşa burada tutulup 1232 tarihinde i'dâm edilmiştir. Burada Osmanlı devrine ait iki cesîm hâne harâbesi görülürse de hiçbir sıfat-ı mi'mârisi ve kitâbesi yoktur. Sath-ı mücerreden 970 metre olan İstanos Kazâsı birkaç sene mukaddem Korkuteli ismiyle tesmiye edilmiştir. Korkud Sultan'ın Teke Vâlisi iken yazın burasını yayla ittihaz etmiş olduğundan kasabaya bu isim verilmek münâsib görülmüştür.

İstanos kelimesinin burada kadîmen bulunan "İsindiya" şehri kelimesinden müştak olduğu muhakkaktır. El-yevm kasabada âsar-ı kadîmeye âit birkaç ebnuyenin taşından başka bir şeye tesâdüf edilememektedir. Ma'a hâzâ burada 1.52 metre tûl, 15 cm 'arz ve 25 cm irtifâ'ında 'âdi taştan ma'mûl som olarak Selçuk lahidlerî sisteminde bir sandukaya tesâdüf edilmiş ve üzerinde tarihsiz âtideki âyât-ı kerîme muharrer bulunmuştur.

شهد الله أنه لا اله الا هو و الملائكة و اولو العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم . ان الدين عند الله الاسلام³³. كل من عليها فان و يبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام³⁴
قال الله تعالى اين ما تكونوا يدرككم الموت و لو كنتم فى بروج مشيدة. ما اصابك من حسنة فمن الله و ما اصابك من سيئة فمن نفسك. و ما ارسلناك للناس رسولا و كفى بالله شهيدا³⁵

Mevlevî Tekkesi: Binânın yapısı topraktan ve basit olup üstü tahta ile mestûrdur. Derûnda üç zât medfûn olup karşılarında bulunan duvarda âtideki yazılar görülmektedir.

قدس الله سره هذا سيد احمد بن عبد الله صاحب الارشاد فى الزاوية المولوية و قد توفى عام 1255 .³⁶ 1.

2. قدس الله سره هذا السيد شيخ حسين بن احمد صاحب الارشاد فى زاوية المولوية الانطالية و

³³ "Allah, adâleti kaim kılarak kendisinden başka ilâh olmadığına şahidlik etti; melekler ve ilim sâhibleri de (adâletle kaim olarak buna şahidlik ettiler). O'ndan başka ilâh yoktur;(3)(O,) Aziz (kudreti dâimâ galib gelen)dir, Hakîm (her işi hikmetli olan)dir. Muhakkak ki Allah katında (yeğâne) din, İslâm'dır!" Âl-i İmran sûresi, 3/18-19

³⁴ "Onun (o yerin) üzerindeki herkes (ve herşey) fânîdir. (Ancak) celâl (azamet ve kahır) ve ikram sâhibi Rabbinin vechi (Zât'ı ve O'nun rızâsı için olan şeyler) bâkî kalır." Rahmân sûresi, 55/26-27

³⁵ "Nerede olursanız olun, (hattâ) yüksek kalelerde bile olsanız, ölüm size yetişir. Sana isâbet eden her iyilik Allah'dandır; sana isâbet eden her kötülük ise nefsindedir. (Habîbim, yâ Muhammed!) İşte seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. (Buna) hakıyla şahid olarak ise, Allah yeter!" Nisâ sûresi, 4/78-79

³⁶ Türkçe okunuşu: "Kaddesallâhu sirrehu hâzâ Seyyidu Ahmed b. Abdillâhi sâhibu'l-irşâdi fi'z-zâviyeti'l-Mevleviyyeti ve kad tûvüffiye fi 'âmin 1255"
Türkçe anlamı: "Allah sırrını takdis etsin, bu Mevleviyye Zâviyesi'nde irşâd sâhibi Seyyid Ahmed b. Abdullâh'tır, 1255/1840 yılında vefat etmiştir."

³⁷ 1282 yılında Tüfî fî 1282

3. Allah bu qabrı rahmetiyle benden ziyâde etti. 1259

Tekkenin kapısı üzerinde:

كل شئ هالك الا وجهه

بنی هذه الزاوية الشريفة سيد محمد

حسام الدين بن شمس الدين بوست

نشین مولوی خانہ انطالیہ فی عام

ستة و عشرين و ثلاث مائة بعد الالف من له العز و الشرف³⁹

yazılıdır. Burada kadîm bir binânın mevcûd olması icâb ediyorsa da bundan evvelki mebânîden bir eser görülmemektedir.

Korkuteli kabristanında görülen nişan taşları:

1. *Mîr-i mîrân-ı kiramdan Ebubekir Paşa ki evvel: nice yıllar Teke Sancağını imâr ettti bi-cây-i ârif-i billâh idi ol zât memdûhu-ş-şiyemi: Neşr u adl u dâd ile âsûde olmuştı kazâsı, âkibet bâri fenâsını dehri perçûdun hemin, ... kânu âlem-i ibret-nümâsı ir-ci'î emri eriştî çünkü kûşî, Râhat ve bârın terk edip kıldı gurre... ukbâyı, geldi bir kudsî dedi fevtinde târihin hemân: Rûh-i pâk Ebûbekir Paşaya Firdevsini oldu cây. 1218 Zilhicce*
2. *Çeribaşı zâde Ahmed Efendi 1252*
3. *Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân*
Bi-hakkı 'arş-i a'zam nûr-i Kur'ân
Gelip kabrim ziyâret eden ihvân

³⁷ Türkçe okunuşu: "Kaddesallâhu sirrehû hâzâ es-Seyyidü Şeyh Hüseyin b. Ahmed sâhibu'l-irşâdi fi zâviyeti'l-Mevleviyyeti'l-Antalya ve kad tûvüffiye fi 'âmin 1282"

Türkçe anlamı: "Allah sırrını takdis etsin, bu Antalya Mevleviyye Zâviyesi'nin irşad sâhibi Seyyid Şeyh Hüseyin bin Ahmed'dir. 1282/1866 yılında vefat etmiştir."

³⁸ Türkçe okunuşu: "Allah Allah hâza'l-kabru ni'metün rahmetün 'aleyhâ bintü Seyyidi eş-Şeyhi Ahmedî kad tûvüffiye fi 'âmin 1259."

Türkçe anlamı: "Allah Allah bu kabir Seyyid Şeyh Ahmed kızı üzerine nimettir, rahmettir. 1259/1844 yılında vefat etmiştir."

³⁹ Türkçe okunuşu: "Küllü şey'in hâlikün illâ vehehû

Benâ hâzihi'z-zâviyete's-şerîfete Seyyid Muhammed

Hüsâmüddîn bin Şemsüddîn post-

Nişin Mevlevî-hâne-i Antalya fi 'âmin

Sittete ve 'işrine ve selâse mietin ba'de'l-elifi men lehu'l-'izzü ve's-şerefü"

Türkçe anlamı: "Allah'ın zatından gayrısı helâk olacaktır. Bu şerefli zâviyeyi, Antalya Mevlevîhânesi'nde post-nişin Seyyid Muhammed Hüsâmeddin bin Şemseddin 1326/1910 yılında binâ eyledi. İzzet ve şeref Allah'a âittir."

Edeler ruhuma bir Fâtiha ihsân
Teke Sancağı Hânedânından
Ve Hocegân-ı Dîvân-ı Hümâyundan
Çeribaşı zâde el-Hâc İbrâhîm
Bin Halîl ruhuna Fâtiha 1269

4. *Antalya Hânedânı'ndan ve Hocegân-ı Dîvân-ı Hümâyun'dan el-Hâc İbrâhîm 1277*

Korkuteli'nin Hangâh denilen mahallesinde krokisi leffen takdim kılınan medrese mevcuttur ki el-yevm yanlış olarak Alaaddin Medresesi ismiyle yâd olunmaktadır.

Kapısının üzerinde âtîdeki yazı mevcuttur:

يا طالب العلم يا شر الورع و اترك النوم و اهرج الشبع
 و دم على الدرس لا تفارقة فالعلم بالدرس قام و ارتفع⁴⁰

Bunun altında:

امر بعمارة هذ المدرسة المباركة
 الامير شان الدين جالس بن يونس
 بن الياس بن الحميد بنصر الله عامرة
 في شهور سنة تسع عشر سبعمائة⁴¹

yazılıdır.

Medrese kapısının fotoğrafı 2 numara ile gösterilmiştir. Medrese dahilindeki sütun ve başlıklar kadîm İsnîdyâ'ya âit olup koranet sistemindedirler. Duvarlarında Romen devrine âit işlemeli birkaç taş dahi mevcuttur. El-yevm harâb bir haldedir. İş bu medresenin 70 metre kadar

⁴⁰ Türkçe okunuşu: "Yâ tâlibe'l-ilmî yâ şerre'l-vera'i
 Ve't-rûki'n-nevme ve'h-cûri's-şibe'i

Ve düm 'ale'd-dersi lâ tûfârikaten
 fe'l-ilmü bi'd-dersi kâme ve'r-tefe'a"

Türkçe anlamı: "Ey ilmi talep eden ey takvanın kötüsü, uykuyu terket, tokluktan ayrıl,
 ayrılmadan derse devam et, ilim ders ile ayakta durur ve yükselir"

⁴¹ Türkçe okunuşu: "Ümera bi-'imâreti hâzâ'l-medreseti'l-mübâreketi

El-Emîru şânu'd-dîni (Sinâneddin) Câlîs bi Yûnus

İbni İlyâs b. el-Hamîd bi-nasrillâhi 'âmireten

Fî şuhûri seneti tis'a 'aşera seb'i miete"

Türkçe anlamı: "(Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla) Bu mübârek medresenin yapılmasını dinin şâni Emir Câlîs b. Yûnus b. İlyâs b. El-Hamîd Allah'ın yardımıyla îmar etmek için 719 yılının aylarında emretti."

şarkında kadîm bir câmi-'î şerif vardır ki pek cesîm ve iki kapılı olmak üzere yapılmış ve pek kıymetli bir kapı ile tezyin edilmiştir. Mezkûr câmi' bundan otuz sene mukaddem yanmış ve mihrâbı etrâfında ufak ve ahşab bir mescid hâline ifrâğ edilmiştir. Kadîm câmi'de cümle kapısıyla mihraptan başka bir şey kalmamıştır. Mihrâb 2.40 metre 'arzında olup âdi taştan yapılmış ve Selçûkilere mahsus şerîtvârî hutût-i münkesire ile tezyin edilmiştir. Câmi'in kapısı kıymetli ise de yıkılmaya mahkûmdur. Kitâbe yeri varsa da murûr-i zamanla gâib olmuştur.

Cami' kurbunda Murad Paşa tarafından yaptırılmış olan minâre el-yevm bâkîdir. Üzerinde zirdeki kitâbe vardır:

بنى هذه المنارة الشريفة مراد باشا فى اوائل ربيع الاول 979 42

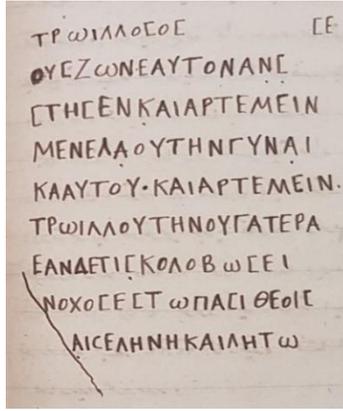
Minârenin altundan ma'mûl veya altun kaplaması olan alemini seferberliğin ortalarına doğru buraya gelen merhum Enver Paşa söktürmüş ve İstanbul'a götürerek Evkâf Müzesi'ne vermiştir. El-yevm oradadır. Mezkûr minarenin fotoğrafı 3 numara ile irâe edilmiştir. Bunlardan başka 1282 tarihinde inşâ edilen Çarşı Camii var ise de san'at-ı mi'mârîden mahrumdur. Korkuteli kazâsında Hankâh denilen mevki'de "Yâren Dede", Dat Köy'de "Kurt Baba", Güzü'de "Kureyş Baba", Fiğla'da "Çomaklı Dede", Garipçe'de "Şeref Dede" türbeleri varsa da kitâbeleri ve ne de türbelerin sıfat-ı mi'mârîsi mevcuttur.

Korkuteli Kazası'na tâbî' ve kasabanın beş saat garbında sath-ı mücerreden 1500 metre mürtefi' "Bahçe Yaka" karyesine yakın "Fezl-i Aliler" Kabristanı'nda muntazam taşlar ve 40 cm kutrunda bir çok sütunlar mevcuttur. Sütunların birkaçında kadîm kitâbeler var ise de yere gömülmüş olduklarından okunamamıştır. Lâkin birisinden âtidedeki kitâbe istinsâh edildi.

Kitâbe -1-

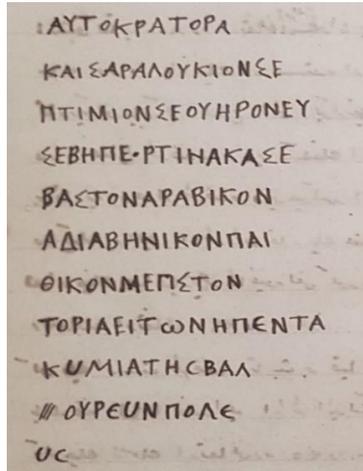
⁴² Türkçe okunuşu: Benâ hâzihi'l-minârete's-şerifete Murâd Paşa fi evâili Rebi'u'l-levveli 979

Türkçe anlamı: "Bu şerefli minareyi Murad Paşa 979 yılı Rebiulevvel ayının başlarında bina etti."

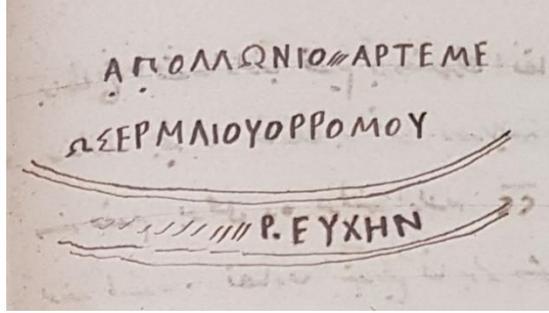
Kitâbenin irtifâî 22 cm satırların tûlu 55 cm dir. Hurûfân irtifâ'ı 20 santimdir. Sütunun birisinde 20 cm irtifâ'ına orta kabartma olarak insan ve kartal resimleri vardır. Bundan başka daha buralarda pek çok muntazam taşlar ve ufak nakışlar görülürse de yazıları yoktur. Buranın bir buçuk saat garbında ve Kara Tepesi nâm-ı kadîmi ile müsemmâ “Şelûd” Gölü'nün sâhil-i garbisinde 1460 metre mürtefi “Koz Ağacı” nâm-ı diğeri “Yalınlı Kebîr” karyesi vardır. Bu köy yüksek bir dağ altında olup kadîm bir şehrin enkâzı üzerine binâ edilmiştir. Bilinmeyen zamanda bir zelzele neticesi dağın bir kısmı devrilmiş ve kadîm şehri kâmilen mahvetmiştir. Bundan dört sene mukaddem bu mahalde bulunmuş olan 22 parça Bizans altını İstanbul Müzesi'ne gönderilmiştir. Tesadüf ettiğim kitâbeler şunlardır:

Kitabe -2-

Kitâbe müstatîl, sert ve beyaz bir taş üzerine yazılmış olup irtifâ'ı 63 cm 'arzı 66 santimdir. Taşın irtifâ'ı 1.30 'arzı 66 cm'dir.

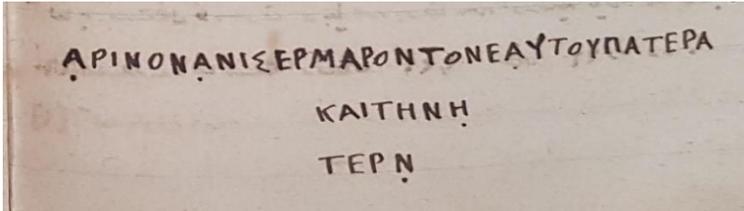
Kitâbe -3-

İş bu kitâbe 80 cm irtifâ'ı olan üstüvânî bir beyaz mermer üzerine yazılıdır. Mermerin kutru 60 cm.dir. Yazının üstünde orta kabartma olarak sandalye üzerinde oturmuş bir kadın görülür ki sağ elini böğrüne koymuş ve sol elini yanı başına bırakmış bir vaziyettedir. Sağ tarafında ve dirseğinin arkasında aynı irtifa'da kâim vaziyette mantolu bir kadın ve sol tarafında diz çökmüş uzun fistanlı ve iri kafalı bir sûret görülmektedir ki bir eliyle oturan kadının sandalyesini tutmaktadır. Her üçünün saçlarının dağınıklığı görülüyorsa da murûr-i zamanla yüzleri biraz bozulmuştur. Resimlerin irtifâ'ı 34 cm 'arzı 22 cm.dir.

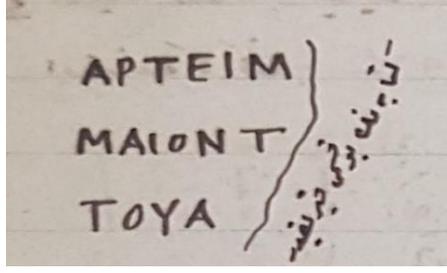
Köyün üst tarafında sâbit bir kaya üzerinde gördüğüm orta kabartma resmin fotoğrafisi bi'l-ahz 4 numara ile irâe edilmiştir ki mezkûr resimlerin irtifâ'ı 90 cm. ve 'arzı 80 cm. ve küçük resmin irtifâ'ı da 35 santimdir. Büyük resimlerin üstünde görülen kitâbe ber-vech-i zîr irâe edilmiştir.

Kitâbe -4-

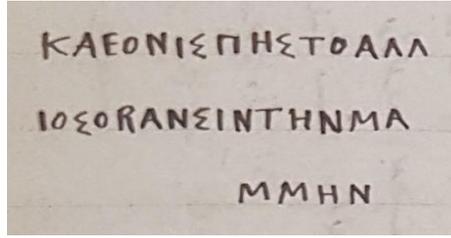
Küçük resmin altındaki

Kitâbe -5-

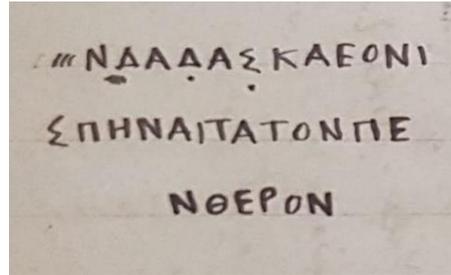

Yine burada sâbit bir kayada kornejli ve bir madalyon altında âtîdeki kitâbeler mevcuttur:

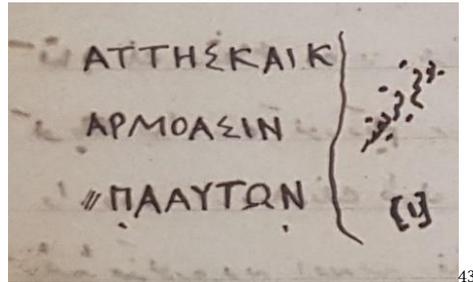
Kitâbe -6-

Kitâbe -7-

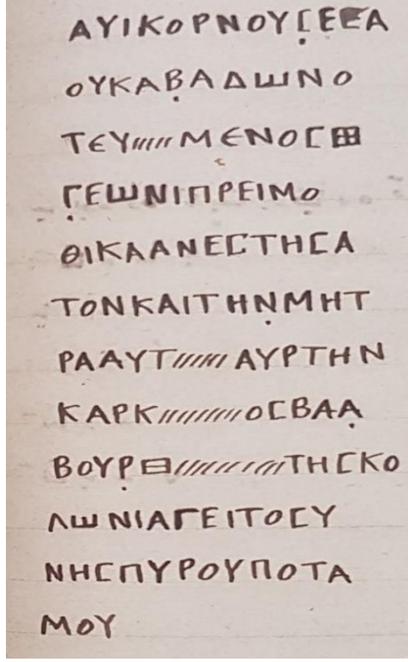

Kitâbe -8-

⁴³ Kitâbelerin bazı hurûfâtı altında noktalar mezkûr harflerin lâyıkiyla okunamadığına işârettir.

Bu köyde tesâdüf edilen ve 60 cm irtifâ'ında, 40 cm kutrunda olan bir üstüvâne parçası üzerinde ki Kitâbe -9-

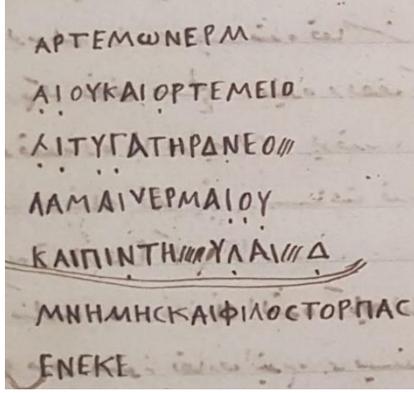
Kitâbenin irtifâ'ı 50 cm 'arzı 42 cm hurûfâtın irtifâ'ı 3 santimdir. Köyün civârında gördüğüm bir lahid kapağının üzerinde sûreti bozuk cesim bir arslan vardır. Arslanın tûlu iki kafasının muhiti bir buçuk metredir. Karye-i mezkûreden on beş dakika mesâfede ve Sukûd Gölü'nün müntehâ-yı cenûbisinde eski mezarlık ismiyle yâd olunan dağ bir tepede pek çok kadim sütun parçaları mevcut olup bazılarında salkımlı ve meyveli çiçekler ve muhtelif nakışlar vardır. Burada dört tarafı kâmilen yazılı bir fesâkin taşı gördüm ki irtifâ'ı 1.5 metre 'arzı 50 cm.dir. Her dıl'ında kırkar satır olan yazısı murûr-i zamanla aşınmış olduğundan okunamamıştır.

Köyün bir saat şimâlinde 1440 metre irtifâ'ında ve nâhiye merkezi

⁴⁴ İş bu kitâbelerin üstünde ki dağın muhtelif mahallerinde ve yine sâbit kayalarda orta kabartma olarak ikişer dört erkek ve dişi resimleri vardır ki hepsinin elbiseleri var ve erkekler kadınların omuzlarına birer elini koymuş ve kâim vaziyettedirler. Kadınların başında birer uzun ve genişçe örtü mevcut ve hepsinin ayakları çıplaktır. Yüzlerinin ekserisi yuvarlak ve bazısının müsellestir. Bütün bu resimlerin üstünde yazı görülüyorsa da okunamayacak derecede bozuktur. Burada da birkaç lahid gördüm. İş bu mevki' köyde 180 metre mürtefi'dir.

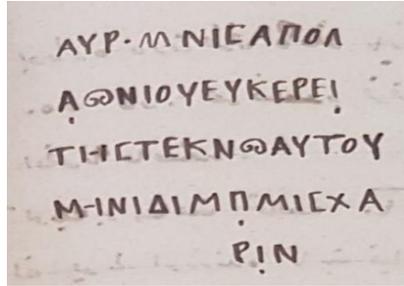
olan “Mamatlar”ın yolu üzerinde sâbit kayalarda insan sûretleri görülmektedir. Karye-i mezkûranın bir saat şarkında ve Söğüt Gölü kenarında bir metre irtifâ'ı ve 50 cm kutruna beyaz bir sütûn üzerinde kâimen uzun mantolu erkek ve kadın resmi vardır ki altlarında âtîdeki yazı mevcuttur.

Kitâbe -10-

Bundan başka birkaç daha düz sütun mevcut ise de binâ harâbeleri görülmemektedir. Bu mevki'in biraz şimâlinde ve eski bir kabristanda bir buçuk metre irtifâ'ında birçok sütun vardır ki birisinde bir kadın ve iki erkek kabartmaları mevcuttur. Altındaki yazı zirde gösterilmiştir.

Kitâbe -11-

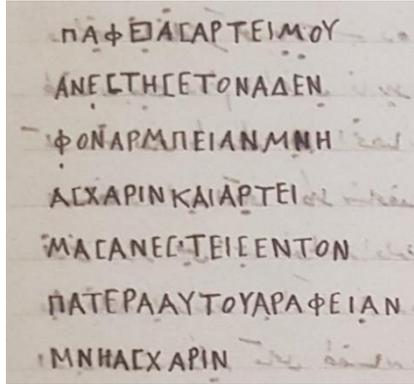

Kitâbe kırmızımsı sert bir taş üzerine yazılmıştır. Taşın irtifâ'ı 1.20 kutru 45 cm.dir. Burada toprak içinde görünen yazılı sütun ve birçok muntazam taşlar meyânında yere gömülmüş ve insan cesâmetinde kafasız ve sağ eli boynuna asılı bir heykel gördüm ki nısfı sath-ı zeminde ve nısf-ı diğeri toprak içindedir. Bu mevki'de de binâ harâbeleri yoktur. Mezkûr mevki'in takrîben bir saat kadar şimâlinde 1420 metre irtifâ'ında

olan Manay Köyü vardır.

Karye-i mezkûrada bir hânenin altında dikme olarak kullanılmış 1,20 metre irtifâ'ında üç mermer sütuna tesadûf ettim. Birisinde karyolaya birisi uzanmış ayak tarafında dikilmiş bir erkek baş tarafında bir kadın orta kabartma olarak tasvîr edilmiştir. Alt tarafında âtîdeki yazı mevcuttur.

Kitâbe 12:

Taşın muhiti 1,25 mt. resimlerin irtifâ'ı 30 cm 'arzi 40 cm.dir. Diğer bir sütunda resim ve yazısı var ise de aşınmış olduğundan yazılamamıştır. Manay Karyesi kurbunda ve seksen metre irtifâ'ında bulunan bir tepe üzerinde bir hisar vardır ki etrafında kapakları arslanlı yirmi kadar lahid mevcuttur.

Köyün iki saat şimâlinde ve sath-ı mücerreden 1480 metre mürtefi' ve Rahat Dağı altında "Osman Kalfalar veyahut Osman Halifeler" Karyesi vardır. Bu köyde 2,30 metre tûlunda ve lahid kapakları üzerinde üç arslan resmi mevcuttur. Kafalarının muhiti iki metre olup pek heybetli görünmektedirler. Bununla beraber müte'addid sütun ve muntazam kesilmiş taşlara da tesâdüf edilmektedir. Ez cümle bir sütunun etrafında bozulmuş insan resimleri ve okunamayacak derece de kitâbesi vardır. Buradaki mevcut sütun parçalarının kutru 60 cm dir. Bazılarının üzerinde orta kabartma ve Psidiya'ya mahsus kaba olarak erkek ve dişi kıyafetleri görülüyorsa da murûr-i zamanla kısmen bozulmuşlardır.

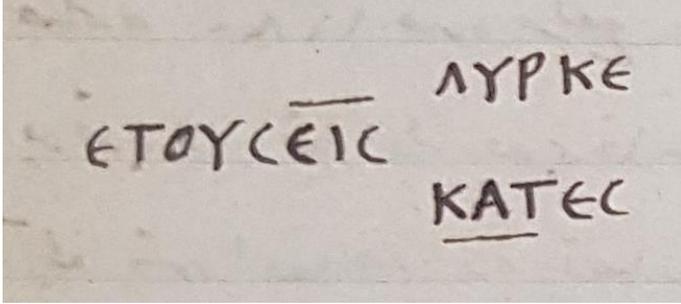
Doksan bin dönüm araziye kaplayan bu gölün vaktiyle ma'mûr bir halde olduğu kemer ve tüneller vâsıtasıyla Akhisar'a doğru akıtıldığı ve

iş bu araziden istifâde edildiği anlaşılmaktadır. Ma'a't-teessüf bugün kemerleri bozulmuş tünelleri mil ile dolmuş olduğundan istifâde edilmek şöyle dursun bataklık yüzünden civar köylerde malarya⁴⁵ hükümlerfermâdır. Az bir himmet sarfiyle mükemmel doksan bin dönüm olan bu arazinin kazanılacağı şüphesizdir. Osman Halifeler Karyesi'nin⁴⁶ üstünde ve köyden 250 metre mürtefi' vaktiyle Korkut Sultan'ın tutulduğu mağara el-yevm gösterilmektedir. İş bu mağara Rahat Dağı eteğinde olup ağzı 60 cm irtifâ'ında dâhili beşer metre tül ve 'arzında ve iki metre irtifâ'ındadır.

Osman Halifeler'in şarkında ve 1620 metre irtifâ'ında olan Tozanca Köyü'nü aşdıktan sonra "Lağya" nâm-ı kadîmi ile müsemma harâbe kurbünde Alâ Farâdî "Ali Fahreddîn-i Kebîr" karyesi mevcuttur. Köyün on beş dakika cenûbunda ve bir tepenin altında müte'addid luhûd-i kadime görülmektedir. Burada sâbit kaya üzerinde 5 numara ile takdim kılınan resme müşâbih altı resim görülmektedir. Resimlerin irtifâ'ı 25 cm. dir. Bununla beraber buna müşâbih daha bazı resimlerle bir çok kaba olarak yapılmış lahid kapakları ve bozuk kitâbeler mevcuttur.

Yine burada kayaya oyulmuş büyük kapaklı bir lahid vardır ki üzerinde olan kitâbe okunamayacak derecede bozulmuştur. Kapağında bulunan arslanın altında âtîdeki kitâbe okunmaktadır.

Kitâbe 13:

Bu yazının altında elinde uzun bir değnek tutar çıplak ve kısa boylu bir insan tasvîr edilmiştir. Bu cesim sâbit kayada birkaç lahid daha mevcuttur. Kayanın alt tarafında ki düzlükte muntazam taş ve sütunlar bu-

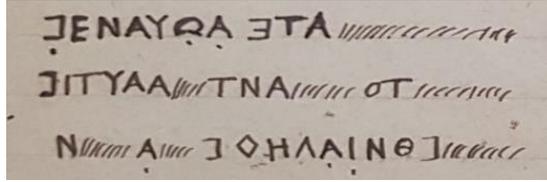
⁴⁵ Sıtma

⁴⁶ Osmankalfalar Köyü

lunduğuna bakılırsa buranın bir mu'îd olması muhtemeldir. Bu havâlide daha birçok kaba lahidler görülüyorsa da bir şehir harâbesine tesâdüf edilememektedir.

Karye kurbundaki kabristanda bir çok kolonu ve yontulmuş taşlar meyânında bir kolonu da sağ eli göğsüne koymuş ve sol elini 'alâ hâle bırakmış iki erkek ve aralarında iki elini göğsüne koymuş bir dişi kabartması vardır ki altında âtîdeki bozuk yazı mevcuttur.

Kitâbe 14:

Tasvirlerin irtifâ'ı 32 cm ve kolonun irtifâ'ıda 1.18 metre, kutru 52 cm. dir. Alâ Ferâdî Karyesi sath-ı mücerreden 1580 metre mürtefi'dir. Cenûb tarafı vâsi' bir ovada olan bu köyde bazı yazısız sütun parçalarına tesâdüf edilmektedir. Ovanın şarkında ve 1740 metre irtifâ'ında bulunan Temelli Bel Dağı'nı aştıktan sonra 1840 metre mürtefi' ve Çerkes mühâcirleriyle meskûn "Yeleme" Karyesi'ne varılır. Bu karyede kaba olarak birkaç kadîm lahde tesâdüf edilmiş ise de kitâbe görülmediği gibi şehir enkazına da tesâdüf edilememiştir.

Hulâsa Pisidiyâ'nın bu havâlisinde pek eski devirlere âit birçok kaba resim ve kitâbeleri meydana çıkarılabileceği şüphesizdir. 11 Kânûn-i Evvel 1341/11 Aralık 1925

Antalya Müze Müdürü

b. İkinci Rapor: Genel Rapor

Bihi

1. Birinci madde hakkındaki ma'lûmâtın tanzim ve takdim kılınacak ikinci raporda arz ve îzâh edilecektir.
2. Teke Vilâyeti dâhilinde isimleri ma'lûm altmış kadar harâbeden başka meçhul kalmış daha çok harâbe mevcut ise de kısım-ı küllisi henüz tedkik edilmemiştir. Şu kadar var ki mezkûr harâbelerde görülen âsâr bakıyyesinin ekserîsi Roma devrine âit olduğu gibi kısmen kadîm Yunan ve pek azı daha kadîm bulu-

nan yerli akvâma âittir. Selçuk âsârından birçok kitâbe ve dört munakkaş kapı, iki câmi ile vilâyetin muhtelif mevâkı'ında birkaç kervansaray, bir iki köprü el-yevm mevcudiyetini muhâfaza etmektedirler. Osmanlı devrine âit olarak da birkaç kitâbe, ma'mûr ve harâb müte'addid câmi-'i şerîf binâsı zikrolunabilir.

3. Manavgat kazâ merkezine karîb "Selîmiye" Karyesi'nde "Side" nâm-ı kadimiyle müsemâmâ harâbe derûnunda kâimmakamlık-ça "Görülen lüzum üzerine mektep binâsı için" bir kireç ocağı yakdırılmış olduğu haber alınır alınmaz hemen men'i için lâzım gelen makâmât nezdinde teşebbüsâtta bulunmuş ve bir daha bu gibi hâlâtın tekerrür etmemesi ve âsâr-ı 'atıkanın i'tinâ ile muhâfazası husûsunda kâimmakamlıklara icâb eden teblîgât yaptırılmıştır. Aynı zamanda pazara gelen köylülerle temasta bulunularak âsâr-ı 'atıkanın ehemmiyetinden bahs ile bulabildikleri kadîm meskûkâtın herhangi devre âit olursa olsun 'adedine beşer gurus verileceği kendilerine tefhimiyle berâber tesadüfen buldukları ve muhâfaza ettikleri âsârın kıymetine göre de bir mükâfât verileceği söylenmek suretiyle âsâr-ı kadîmenin ehemmiyeti kendilerine anlatılmaktadır.

Fotoğrafisi leffen takdim kılınan Elmalı'da Sinan Ümmî Türbesi'nde kıymetli bir 'alemin bulunduğunu haber alınması üzerine Elmalı'ya gidilerek mezkûr 'alemin müzeye getirilmesi temin edilmiştir. Postahâne kurbunda yıktırılan bir burç üzerinden indirilen ve kopyası leffen takdim kılınan kornejli Selçuk kitâbesi dahi müzeye nakil ile münâsib bir tarafa kurdurulmuştur.

4. Vilâyet dâhilinde hiçbir hafriyât yapılmamıştır. Yalnız "Side" den merkez kazâya doğru yapılan köy şosesinde Romalılara âit iki çiçekli ve biri yazılı olmak üzere üç çocuk lahdi bulunmuş ise de köyde muhâfazalı bir mevki'de bırakılmış ve ilk yaz müzeye celbi temin edilmiştir. Korkuteli'ne yedi km mesâfede bulunan "Höyük" ismiyle ma'rûf on beş hâneli ve düz arâzi üzerinde bulunan köyde bir "Höyük" etrafında tedkikâtta bulunmuş ise de hafriyyât yapılmamıştır. Höyük: Köye muttasıl 30 metre kadar irtifâ'ında, üstü düz olup 53 metre kutrunda. Te-

penin kenarından "..."⁴⁷ İsm-i kadîmiyle müsemmâ "İstanoş Çayı" akmaktadır. Etrafında harçlı kadîm ebniye duvarlarına tesâdüf edildiği gibi bir tarafında biraz kazılmış ve birkaç düz ve hakiki oluklu sütun parçalarıyla üzeri haçlı sütun başlıklar çıkmıştır. Büyük ve düzgün bir taştta üç kaba yapılmış haç resmi vardır. Bir taş parçasında pek kaya olarak ufak ve alçak kabartmalı insan sureti, diğer küçük bir taştta da bir süvârî ve altında bir akreb resmi görölmektedir. Bir taştta âtîdeki kitâbe yazılıdır.

Yine tepeden çıkma hafif oluklu beyaz âdî taştan bir sütun parçası üzerinde zîrdeki kitâbe vardır. Köylülerin rivâyetine göre tepenin garb kısmında pek çok ufak taşlardan yapılmış kabirler ve kemikler çıkıyormuş. Kezâ vaktiyle bilezikler ve taşlı yüzükler çıktığını söylüyorlar. Tepenin cenûb sath-ı mâilinde testi, çanak ve kiremit kırıkları çıkmakla beraber birkaç sene mukaddem çift sürölürken de birbiri içinde müte'addid toprak çanaklar çıkarılmıştır. Vaktiyle zuhur eden taştan ma'mul büyücek bir havuz el-yevm mevcuttur. Tepe müstakil ve mühimdir. Bu havâlide müte'addid böyle höyükler görölüyorsa da buna nisbeten küçüktürler.

5. Vilâyette bulunan 'âsâr-ı 'âtikanın tesbiti için harcırah ve mesârif-i zaruriye talep edilmiş ise de havâle gelmediğinden bi't-tabi' çokça gezilemedi. Yalnız mesârif şahsa âit olmak üzere Elmalı ve Korkuteli'ne gidilmiştir. Ağustos ayında yirmi günlük bir seyâhat yapıldığından buna âit ma'lûmât ikinci raporda zikredilecektir.
6. Me'ârif Emîni'nin emriyle Elmalı, Isparta ve Akseki kütüphânelerinden gelen yazma kitapların fihristleri tedkik ve kütüphâne memurlarıyla bi'l-muhâbere bu üç kütüphâne'de mevcut âsâr-ı nefîse bi't-tedkik hulâsa ve fotoğrafları 9 Haziran'da emânet-i celîleye bildirildiği ma'rûzdur efendim.

26 Kânûn-i evvel 1927/26 Aralık 1927

c. Üçüncü Rapor: İbradı ve Akseki Raporu

Antalya'nın 14 saat şark-ı şimâlisinde ve "Kesik Bel" Dağı'nın ete-

⁴⁷ Erten herhangi bir şey yazmamış, boş bırakmıştır.

ğinde kendi ismiyle müsemma çay kenarında Selçükilere âit “Kargı Hanı” nâmiyle yâd olunan cesim bir han mevcuttur. Han, Müstatilü’ş-şekil olup –dış tarafından- cephesi 48 ve tûlu 50 metredir. İç tarafında yan cihetlerinde ikişer kat olmak üzere on sekiz oda ile kapının karşısında hayvânâta mahsûs ahırlar vardır ki taşa oyulmuş yemlikleri el-yevm mevcuttur. Ortadaki meydan ise 27,90x29,40 mt. sahasındadır. Hanın cephesi yontulmuş beyaz taşlardan olup kapısı da muntazam ve sadedir. Kapının medhali 3,26 metre irtifâ’ındadır. Han az tahrîb görmüş ve odaların üstü örtülü ise de taşlar arasında cesim kavak ağaçlar çıkmış olduğundan yer iki sene zarfında temizlenmediği takdirde duvarlarını tahrîb edeceği şüphesizdir.

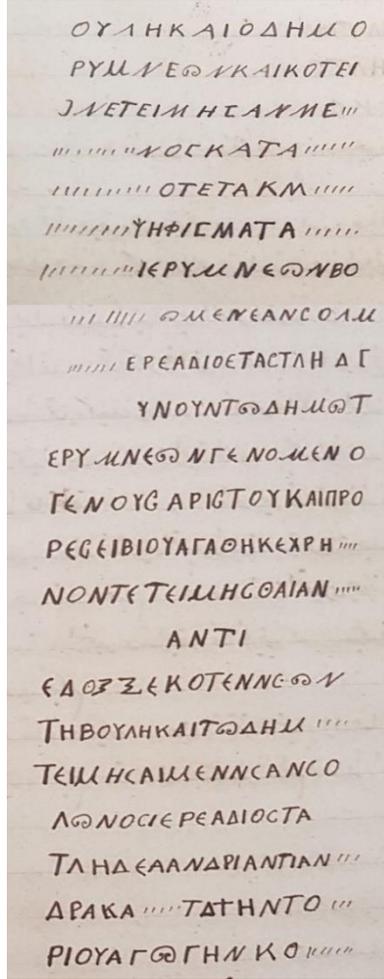
Buradan Akseki istikâmetine doğru gidildiğinde pek sarp ve mürtefi’ Bel Kesîği’ni aştıktan sonra “Anik Ovası” na varılır. Ovada Saray Dağı’nın eteğinde pek harâb bir halde ve nisbeten küçük mikyâsta yapılmış “Tol Hanı” ismiyle diğer bir Selçuk hanı vardır. Fakat gerek Kargı Hanı’nda ve gerekse Tol Hanı’nda kitâbeye tesâdüf edilmemektedir. Tol Hanı fazlaca tahribe uğramıştır. Antalya’dan Konya’ya doğru imtidât eden bu müteselsil Selçuk hanları sekizer saat mesâfe ile devam etmektedir. Seydişehir toprağında ve Tol Taşmal’a düşen “Kembusi” ovasında “Orta Payam Hanı” daha ilerisinde “Kırlı” Karyesi’nde kezâ bir han vardır. Hanların bu sûretle mevcudiyeti Selçükilerin Antalya’dan itibâren sevk olması için üç yol ta’kib ettiklerini anlatmaktadır. Antalya şimâle doğru giden yolda: Evdir Hanı, Kırkgöz Hanı, Susuz Hanı ve İncir Hanı bu silsiledendir.

Şimâl-i şarkiye giden yolda: Kargı Hanı, Tol Hanı, Orta Payam Hanı ilâ âhirihi

Şarka giden yolda: Şarabka Hanı, Mahmudlar Hanı ilâ âhirihi gibi ki bu silsilenin Adana’ya doğru gittiğini anlatmaktadır. Evdir Hanı hakkında Antalya Gazetesi’nin üçüncü nüshasında mufassal bir makâle neşriyle ta’mîrî için Türk Ocağı’nın nazar-ı dikkati celb edilmiş ise de bütçesinin ‘adem-i müsâ’idesinden ta’mîrî cihetine gidilememiştir.

Susuz, İncir ve Şarabka hanlarını göremediğimden haklarında müsbet bir mutâla’a dermiyan edemeyeceğim. Tul Hanı’nın iki saat şarkında kadim “Erimya” mevki’inde “Ormana” Karyesi vardır. Burada

kadim şehirden nakışsız muntazam taşlar arasında yalnız âtîdeki kitâbe bulunabilmiştir.

Bu köy defa'atle yanmış olduğundan bu meyanda birçok âsârında muhterik olduğu muhakkaktır. İbradî'da âsâr-ı 'atîkadan bir şey yoktur. Burada yalnız Kadî Abdurrahmân Paşa ile mahdumları Abdullah ve Mehmed beylerin kabristanlarının fotoğrafleri alınmıştır. Kabir taşlarındaki yazılar:

1. هو الخلاق الباقي
 المرحوم و المرحوم
 المحتاج الى رحمة

ربه الغفور سابقا

Anadolu vâlisi iken maktûlen

Vefat eden Kadı Abd

Er-Rahmân Paşa ruhiiçin Fâtiha 10 Zilkâde 1223

2. هو الباقي

Yâ İlâhi Ol mübârek ism-i pâkin 'izzeti

Hem yolun Fahr-i 'âlem Şâh-ı Gûzin hürmeti

Eyle kabrim ravza-i cennet yâ ilâhe'l-'âlemîn

Gece gündüz eylesinler hûr-i gilmân hizmeti

Merhûm Kadı Abdurrahmân Paşa

Zâde maktûlen vefât eden merhum

Abdullah Paşa'nın ruhu için

Rızâen lillâhi Fâtiha 22 Zilkâde 1223

3. هو الباقي

Yâ İlâhi Ol mübârek ism-i pâkin

'İzzeti hem yolun Fahr-i 'âlem

Şâh-ı Gûzin hürmeti ile kabrim

Ravza-i cennet yâ ilâhe'l-2âlemîn

Gece gündüz eylesünler hûr-i gilmân

Hizmeti merhum Kadı Abdurrahmân

Paşazâde müderris-i kiramdan

Maktûlen merhum Seyyid Mehmed Bey'in

Efendi ruhu için Fatiha 23 Zilkâde 1223

İbradı'da ağaçtan ma'mûl on beş kaya kadar ağırlığında cesim bir tesbih ile yirmi kadar yazma kitap elde edilerek müzeye gönderilmesini temin edilmiştir. Akseki merkezinde Yeğen Mehmed Paşa Kütüphanesi'nde tedkikâtta bulunarak kütüphâne hâricinde ve bir câmi'de görülen pek kıymetli yazma bir Mushaf-ı şerifin kütüphaneye alınması husûsuna delâlette bulunulmuştur.

Akseki köylerinden "Çimi" nin bir mescidinde tesâdüf edilen kıy-

metli yazma bir mushafın müze kütüphanesine celbi için teşebbüsatta bulunulmuştur. Aynı zamanda İbrâhim Paşazâde Mehmed Sâdık Paşa ile Abdi Paşa'nın kabirlerindeki yazılar istinsâh edilmiştir.

Kitâbeler:

Dâver-i 'adl-i 'inâyet merhametkâr-i itâm

Melce-i erbâb-ı hâcât-ı mu'în-i hâs u 'âm

Fî sebîlillâh gazâda kâhir-i a'dâ-yı dîn

Bezmi-kâr zeme Haydar vâdi-i dâd-ı intikâm

Âsıf-ı sâni Mehmed Sâdık Paşa-yı kim

İrci'î emrini sem'an oldu müttekile's-selâm

Çâr-yârî zikriyle kıldım du'â târihini

Eylesun Bârî müeyyed Cenneti 'adni makâm 1194 Rebûlevvel

هو الباقي

Fenâdan bâkiye eyledi rihlet

Ede kabrini Hak ravza-i cennet

Merhûm ve mağfur

'Abdi Paşa'nın

Ruhu için el-Fâtiha 1259

هو الباقي

Edip terk mâsivâyı bu gün 'azm-. Bekâ ettim

Ecel câmin edip hem nûşen makâm u ihtiyâr ettim

Bu dünyanın bekâsı yok bilirken 'âkibet fâni

Giyip cennet libâsını fenâyı terk edip gittim

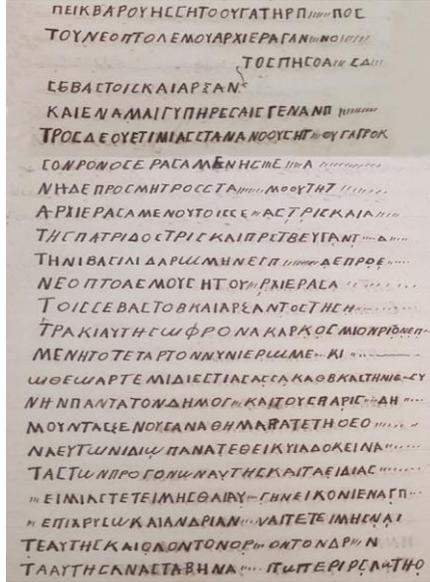
El-merhûme ve mağfûratün lehâ ferîkân-ı kiramdan

Halid Hüsrev Paşa hazretlerinin vâlîde-i muhteremeleri

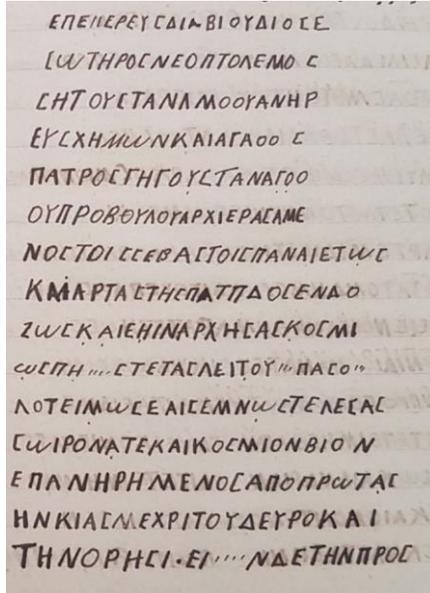
Sâdiye kadının ruh-işerifesine Fâtiha 1273

Akseki'ye mülhak "Atenna, Guetena" kadimiyle müsemmâ "Gödené" Karyesi'nde ki harâbe görülmüş ve âtîdeki kitâbeler topraktan çıkarılarak istinsâh edilmiştir. İş bu iki kitâbenin şimdiye kadar hiçbir ecnebi tarafından görülmediği kanaatindeyim.

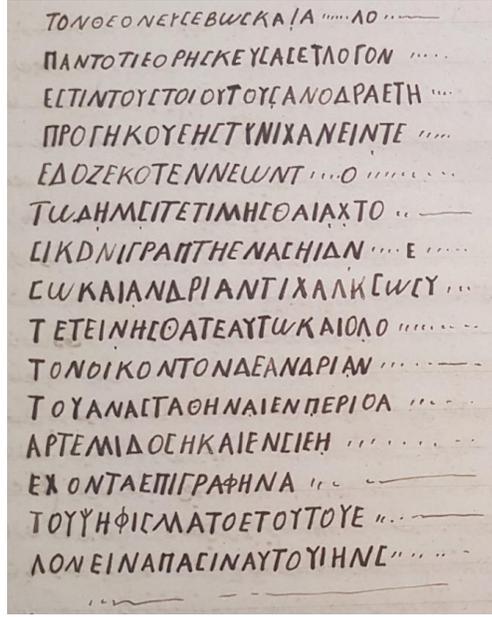
1,06 cm 'arzi ve 64 cm irtifâ'ında müstatıl bir taşta âtidedeki kitâbe mevcuttur.

Yerden çıkardığımız 10.95 cm irtifâ' ve 1.73 cm 'arzında pervazlı ve 46 cm kalınlığında diğer bir taşın üzerinde üç kitâbe mevcut ise de birisi yazılamadıysa da diğer ikisi ber-vechi âtidedir:

Diğeri

1.30 cm irtifâ' ve 43 cm 'arzında müstatîl bir taşın üzerinde iki ayak izi görülmüş ise de heykeli mevcut değildir. Yine bir taşta bir metre irtifâ'ında ve altmış santim 'arzında yüzü bir kartal kabartması mevcuttur.

Burada görülen birçok kırık sütunların kutru 74 cm.dir. Yine etrafında ve köyde pek çok muntazam ve işlenmiş taşlar vardır. Tepenin alt tarafında harçsız ve büyük taşlardan yapılmış cesim bir bina harâbesi mevcuttur. Bu münferid tepede kireçle döndürülmüş kal'a duvar bakiyeleri bulunduğu gibi tuğladan yapılmış su külekleri de vardır. Bazı taşların arasında karışık rabtiyeleri el-yevm görülmektedir. Her halde iş bu harâbe şâyân-ı tedkıktir. Minar Köyü'ne karîb "Yerle" de ufak bir harâbe görülüyorsa da kırık ve noksan bir kitâbeden başka şâyân-ı zıkr âsârı yoktur.

Akseki kazası kâmilen dere ve yüksek çıplak tepelerden 'ibârettir. Düz yerlere az tesadüf olunmaktadır. Yolları mevcut olmadığından bu havâlîde seyahat etmek pek güçtür.

Akseki ile Manavgat kazaları arasında çok sarp "Saksı Beli" Dağı vardır ki dağın cenub eteğinde "Kara Vecih" Karyesi'nin şimâl-i şarkîsi-

ne yarım saat mesâfede pek muntazam ve toplu bir harâbe mevcuttur.

Binaları ufak mikyasta harçsız ve cesîm taşlarla inşâ edilmiştir. Burada birçok kitâbe mevcut ise de istinsah edilemedi. Her halde mühim ve tedkika layık bir mahaldir. Yirmi beş günde yaptığım tedkikâtımın bundan 'ibaret olduğu ma'ruzdur efendim. 5 Şubat 1928

d. Dördüncü Rapor: Alanya Raporu

'Alaiyye'ye Âit Seyahat Raporu

Ahvâl-i tabî'yye: Kazada ceryan eden nehirler: Manavgat kazasının hadd-i fâsılı ve 130 km tûlunda bulunan "Alârâ" Çayı , 60 km tûlunda "Kargı Çayı", 65 km tûlunda "Dim Çayı" ve Sidre Çayı. Kazanın kısm-ı küllîsi dağlık ve 'arızalı olup en meşhur dağları Ak, Çığ, Kızıl ve Gülü dağlarıdır. En yüksek olan Ak Dağ'ın 2800 metre irtifâ'ında vardır. Aksâm-ı cenûbiyesinin derece-i harâreti vustâ olarak +25-26, şimal kısmı +15-20 dir. Kışın cenub kısmı -1, şimâl kısmı -10-15 dereceye kadar iner. Bir sene zarfında yağın yağmurların mikdâr-ı vasatıyesi 610,87 mm dir.

Nâhiyeleri: Timurtaş, Kara Halil, Köprülü ve Gâzipaşa. Timurtaş "Sidre" Kara Halil "Dim" ve Köprülü Nâhiyesi "Malan" eski ünvanlarını hâizdir. Son tahrirî göre 'Alâiyye Kazası'nda 33.347 nüfusu mevcuttur. Kazada kömür, demir, bakır, simli kurşun, manganez, civa, çinko, zımpara madenleri mevcuttur ki kısm-ı küllîsi Gazipaşa Nâhiyesi'nde bulunmaktadır. Merkez kaza: Hâl-i hazırda 12.218 nüfuslu olan 'Alâiyye evlerinin kısm-ı küllîsi taş ve tuğladan inşâ edilmiş nim kârgir olup bir kısmı da ahşaptır. Hanelerin tavan ve döşemeleri nemtedir. Bölmeleri tuğladan ve kireçle sıvanmıştır. Hanelerin bir kısmı Marsilya'ya ve kısm-ı a'zamı yerli kiremitiyle örtülüdür. Kazada şürbe-sâlih, saf menba' suları yoktur. Ekseriyetle sarnıç suları kullanılmaktadırlar. Kasabada en ziyade ifteme, hummâ ve şebh-i tifo.. ile emrâz-ı cihâz-ı hefîmiye ve seli'r-rie hastalıkları mevcut olup frengi şiddetle hükümünü icrâ etmektedir. Alâiye'de, ticâret dolayısıyla, Arapça müstesna olmak üzere ecnebi lisanına vâkıf kimse olmadığı gibi âlî tahsili gören de yoktur. Derece-i tahsilleri ibtidâiden 'ibâret ve ancak birkaç genç tâlî tahsilini ikmâl etmiştir. Bakkal ve manifaturacılar da pek fazla bir hırs ve ihtikâr görülür. Ahâlisi 'umûmiyetle para meclûbidirler.

Tahsilsizde zengin olmak mümkün olduğu kanaatında olduklarından mektebe ehemmiyet vermezler. San'atları ibtidâi ise de bahçelere ehemmiyet vermektedirler. 'Umumiyetle gençlerde dîne karşı laubalilik vardır. 'İşret nısf derecededir. 'Ulemâları hiç yoktur. Ahâlisi yazın nısf derecede yaylağa giderler. Gidilen yaylalar 6 saat bu'dunda "Türbeli Nâs", yine 6 saat bu'dunda "Rum Taş" veya hükümetçe "Türk Taş" denilen yayla ve 4 saat uzaklığında "Mahmud Seydi" dir. En büyük vâridât-ları limon ve portakaldır. Senevî bir milyon limon ve beş milyon portakal hârice gönderilmektedir.

Târihi: "Korahizyum" nâm-ı kadimiyle müsemâm 'Alâiyye'de milattan 144 sene evvel Terlikon tarafından yaptırılan kal'a bilhassa Seçûkiler tarafından mükemmel surette i'mâr edilmiş ve'l-yevm mavcûdiyetini muhafaza etmektedir. Selçûkiler Alâiyye'ye pek ehemmiyet verdikleri kal'aya verilen metânelerinden ve dâhildeki inşaatından anlaşılmaktadır.

Kitâbeler: Sur dâhilinde dış kapı üzerinde kitâbeler:

1... السلطان الاعظم شا

هنشاه المعظم علا الدنيا

و الدين ابو الفتح كيقباد

.....قسيم (امير المؤمنين) في سنة ثمان و عشرين و ستمائة⁴⁸

Bu kapıyı müte'âkip ikinci kapıda kitâbe:

2. السلطان المعظم علا الدنيا و الدين

كيقباد بن كيوخسرو بنامير المؤمنين⁴⁹

Diğer tarafında en son burç üzerinde kitâbe:

⁴⁸ Türkçe okunuşu: "Es-Sultânu'l-A'zam şâ Hinşâhu'l-mu'azzam 'ale'd-dünyâ Ve'd-dîni Ebu'l-fethi Keykubâd ...kasîmu (emîri'l-mü'minin) fi senete semânin ve 'işrine ve sitte miete"

Türkçe anlamı: "En büyük Sultan muazzam şahların şâhı din ve dünyanın yüceltici fetih babası Keykubad (mü'minlerin emirinin) ortağı 628 senesinde (emretti)" Erten'in, *Antalya Vilâyeti Tarihi* adlı kitabında kitabenin dördüncü satırında tarih yazısı öncesi "amelü'l-'abdi'l-fakir Karaca", "Fakir kul Karaca'nın işidir" yazılıdır. Ayrıca "kasîmü" kelimesi Riesfthal'in kitabında da üçüncü satırdadır.

⁴⁹ Türkçe okunuşu: "Es-Sultânu'l-mu'azzam 'ale'd-dünyâ ve'd-dîni Keykubâd bin Keyhusrev bin (Kılıç Arslan Kasîmü)emîru'l-mü'minin" Türkçe anlamı: "Muazzam Sultan din ve dünyanın yüceltici Keykubad b. Keyhusrev b. (Kılıç Arslan) müminlerin emirinin (ortağı)"

3. السلطان الاعظم علا

النبا و الدين كيقباد بن كيوخسرو

لسنة اربع و عشرين و ستمائة⁵⁰

Akşa⁵¹ Türbesi'nde kitâbe:

4. الله يعلم غيب

السموات و الارض

انما يعمر مساجد الله

من أمن بالله واليوم الاخر

فى ايام السلطان الاعظم علا الدنيا و الدين

العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى اقشبه

بتاريخ سنة ثمان و عشرين و ستمائة⁵²

Taş veya Selvili Cami'inde kitâbe:

5. تقربا الى الله تعالى فى ايام دولة السلطان

الاعظم غياث الدنيا و الدين سلطان خلد الله

بعمارة هذه الجامع العبد الراجى الى رحمة الله بدر الدين

امير السواحل ابو المعالى عمر ابن امير الحاج حسن الله خاتمته

حامدا لله تعالى و مصليا على خير خلقه محمد و أله الطيبين فى شهور

سنة ست و سبعين و ستمائة⁵³

⁵⁰ Türkçe okunuşu: "Es-Sultânu'l-A'zam 'ala
Ed-dünyâ ve'd-dîni Keykubâd bin Keyhusrev
li-senet erbe'a ve 'ısrîne ve sitte miete"

Türkçe anlamı: "En büyük Sultan din ve dünyanın yücelticisi Keykubad b. Keyhusrev
624 senesinde"

Erten, *Antalya Livası Tarihi* kitabındaki aynı kitabenin başına "Fekîr Sultânu's-sânî"
kelimelerini ilâve etmiştir.

⁵¹ Akşebe

⁵² Türkçe okunuşu: "Allâhu ya'lemu gaybe

Es-semâvâtî ve'l-erda

İnnemâ ya'muru mesâcidallâhi

Men âmene billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri

Fî eyyâmî's-Sultânî'l-A'zami 'ale'd-dünyâ ve'd-dîni

El-'abdü'd-dâ'ifü el-muhtâcu ilâ rahmetillâhi Te'âlâ Akşe

Bi-târîhi senete semânin ve 'ısrîne ve sitte miete"

Türkçe anlamı: "Allah yerin ve göklerin gaybını bilir. Allah'ın mescidlerini muhakkak
Allah'a ve âhîret gününe iman edenler îmâr ederler. Din ve dünyanın yücelticisi en bü-
yük sultan zamanında zayıf ve Allahu Teâlâ'nın rahmetine muhtaç kul Akşe 628 senesi
tarîhinde"

Erten, *Antalya Livası Tarihi* kitabındaki aynı kitabenin dördüncü satırının başına "benâ",
"binâ etti" eklemiştir.

⁵³ Türkçe okunuşu: "Takarrüben ilallâhi Te'âlâ fî eyyâmî devleti's-sultânî

Yine bu câmi'de kitâbe:

6. فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون

كل من عليها فان و يبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام

العبد الضعيف اقشه المحتاج الى رحمة الله تعالى⁵⁴

Yine bu câmi'de kitâbe:

7. لا اله الا الله محمد رسول الله

بحمد الله قلج ارسلان بنا ايلديكى جامع⁵⁵

Diğer beş mısra' okunamıyor. Bu kitâbe dört satırlı olup nihâyetin-
de 1138 târihi okunmaktadır.

Tersane kapısında kitâbe:

8. المنة لله

السلطان الاعظم شاهنشاه

المعظم علا الدنيا و الدين ابو

الفتح كيقباد بن كيخسرو ابن قلج ارسلان قسيم امير المؤمنين⁵⁶

Kızıl Kule üzerinde kitâbe:

El-A'zami gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîni Sultanun halledellâhu
Bi-'imâreti hâzihi'l-câmi'i el-'abdü'r-râci ilâ rahmetillâhi Bedrüddin
Emîrû's-sevâhili Ebu'me'âli 'Umer ibni Emîru'l-hâc hassenellâhu hâtimuhu
Hâmiden lillâhi Te'âlâ ve musalliien 'alâ hayri halkihi Muhammedin ve âlihî et-tayyibine
fi şuhûri

Senete sitte ve seb'ine ve sitte miete"

Türkçe anlamı: "Allah'u Teâlâ'ya yaklaşmak için, En büyük sultan, din ve dünyanın yardımcısı - sultanlığını dâim kılsın - devleti zamanında, bu camiye Allah'ın rahmetine sığınan kulu Bedreddin, Sahiller Emiri yüce hac emirinin oğlu Ömer -Allah sonunu güzel eylesin - Allahu Teâlâ'ya hamdolsun ve yaratılmışların en hayırlısı Muhammed'e ve temiz âilesine salât olsun, 676 senesinin aylarında"

Erten, Antalya Livası Tarihi kitabındaki aynı kitâbe yedi satırdır.

⁵⁴ Türkçe okunuşu: "Fe-izâ câe ecelühüm lâ yeste'hîrüne sâ'aten ve lâ yestakdimün

Küllü men 'aleyhâ fânin ve yabkâ vechü rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm

El-'abdü'd-da'ifu Akşa el-muhtâcu ilâ rahmetillâhi Te'âlâ"

Türkçe anlamı: "Vâdeleri gelince ne bir an geri bırakabilir, ne de bir an öne alabilirler. (A'raf sûresi, 7/34) Onun (o yerin) üzerindeki herkes (ve herşey) fânidir. (Ancak) celâl (azamet ve kahr) ve ikram sâhibi Rabbinin vechi (Zât'ı ve O'nun rızası için olan şeyler) bâki kalır. (Rahman sûresi 55/26-27)Allahu Teâlâ'nın rahmetine muhtaç zavıf kul Akşa"

⁵⁵ Türkçe okunuşu: "Lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullâh

Bi-hamdillâhi Kılıç Arslan binâ eylediği câmi"

Erten'in, *Antalya Livası Tarihi* kitabında bu kitâbe yoktur.

⁵⁶ Türkçe okunuşu: "El-minnetü lillâhi

Es-sultânu'l-A'zamu şâhinu

El-mu'azzamu 'alâ'd-dünya ve'd-dîni ebu

El-fethi Keykubâd b. Keyhusrev ibni Kılıç Arslan kasîmu emîru'l-mü'minine"

Türkçe anlamı: "Minnet yalnız Allah'adır. En büyük sultan muazzam şahlar şâhi din ve dünyanın yücelticisi fetih babası Keykubad b. Keyhusrev b. Kılıç Arslan müminlerin emirinin ortağı"

9. امر بعمارة هذه البرج المبارك السلطان المعظم شاهنشاه الاعظم
 سطان سلاطين العالم الدنيا و
 الدين غياث الاسلام و المسلمين محى العدل فى العالمين منصف المظلوم من الظالمين
 ظل الله فى الارضين جلال الدولة القاهرة مغيث الامة الباهرة محى العدل والانصاف
 سلطان البر و البحرين كهف الثقلين (محرس) الخافقين تاج آل سلجوق سيد الملوك
 خلد الله سلطانه فى شهر ربيع الاخر سنة ثلث و عشرين و ستمائة 57

Kal'anın diğer ve 'aksi duvarında kitâbe:

10. امر بعمارة هذ البرج المبارك مولانا السلطان المعظم شاهنشاه الاعظم
 مالك رقاب الامم سلطان البر و البحرين على الدنيا و الدين ابو الفاتح
 كيقباد بن كيخسرو بن قلج ارسلان برهان امير المؤمنين خلد الله
 سلطنته فى غرة ربيع الاخر بسنة ثلاث و عشرين و ستمائة 58

Kal'anın diğer bir cephesinde kitâbe:

11. عمل ابو علي بن ابي

⁵⁷ Türkçe okunuşu: “Emera bi-‘imâreti hâzihi'l-burci'l-mübâreki es-sultânü'l-mu‘azzamu şâhinşâhu'l-a‘zamu Sultânü selâtîni'l-‘âlemi (ala) Ed-dünyâ ve Ed-dîni gıyâsü'l-İslâmî ve'l-müslimîne muhyi'l-‘adli fi'l-‘âlemîne munsifu'l-mazlûmi mine'z-zâlimîne

Zillullâhi fi'l-eradîne celâlîü'd-devleti'l-kâhireti mugisü'l-ümmeti'l-bâhireti muhyi'l-‘adli ve'l-insâfi Sultânü'l-berri ve'l-bahreyni kahfû's-sakaleyni (muhrisi) el-hâfikayni tâcu âli Selçûk seyidi'l-mulûk Halledellâhu sultânehu fi şehri Rebîulâhiri senete selâse ve 'ısrîne ve sitte miete”

Türkçe anlamı: “Bu mübârek burcun yapılmasını Muazzam Sultan, en büyük şahlar şâhi, dünya sultanlarının sultânı,... dünya ve dinin (yüceltici), İslâm ve Müslümanların yardımcısı, adâleti yaşatan, mazlûmların hakkını zâlimlerden alan, Allahın yeryüzündeki gölgesi, Kahreden devletin celâli, muhteşem ümmetin yardımcısı, adâlet ve insafın yaşatanı, karanın ve iki denizin sultanı, doğu ve batıda bayrakları korunan, Âli Selçuk'un tâcı, Meliklerin Efendisi -Allah onun saltanatını dâim kılsın - 626 yılının Rebîulâhir ayında emretti.”

Erten, Antalya Livası Tarihi kitabındaki aynı kitâbe yedi satırdır. Raporunda eksik olan altıncı satır şöyledir: “es-selâtîni Ebu'l-fethi Keykubâd bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan bürhânu emîri'l-mü'min'ine”, Sultanların ve meliklerin efendisi, fetih babası, Keykubâd b. Keyhusrev b. Kılıç Arslan, müminlerin emirinin delili”.

⁵⁸ Türkçe okunuşu: “Emera bi-‘imâreti hâze'l-burci'l-mübâreki Mevlânâ Es-Sultânü'l-mu‘azzam şâhinşâhu'l-a‘zam Mâliku rikâbu'l-ümemi Sultânü'l-berri ve'l-bahrayni 'ala'd-dünyâ ve'd-dîni Ebu'l-fatîhi

Keykubâd bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan bürhânu emîri'l-mü'minîne halledellâhu Saltanetehu fi gurreti Rebîu'ul-'ahiri bi-senete selâsun ve 'ısrîne ve sittemiete”

Türkçe anlamı: “Bu mübârek burcun yapılmasını Efendimiz Muazzam Sultan, en büyük şahlar şâhi, milletlerin idâresi elinde olan, iki denizin ve karanın Sultanı, din ve dünyanın yüceltici, fâtihi babası Keykubad b. Keyhusrev b. Kılıç Arslan müminlerin emirinin delili -Allah onun saltanatını dâim kılsın - 623 yılının Rebîulâhir ayının başlarında emretti.”

الرخا بن الكتاىى

الحلبى رحمة الله⁵⁹

Kal'anın aşığı kal'a kapısında kitâbe:

12. السلطان

علا الدنيا و الدين⁶⁰

Bu kitâbenin altında iki satırlı bir kitâbe var ise de okunamamaktadır.

Tersanenin cenûbunda ve tersaneye muttasıl olan burcun tersaneye nâzır cephesinde kitâbe:

13. عمر هذا البرج

فى ايام السلطان المعظم

علا الدنيا و الدين ابو الفتح كيقباد

كيخسرو برهان امير المؤمنين شهر

صفر الله ختم بالخير سنة ثلث و عشرين و ستمائة⁶¹

Tersaneden itibaren ikinci burçta ve tersaneye nâzır cephesinde, yuvarlakta kitâbe:

14. الملك لله

السلطان⁶²

Bunun altında,

⁵⁹ Türkçe okunuşu: “Amelü Ebû ‘Aliyyin bin Übeyyin Er-Ruhâ bin el-Küttâbî El-Halebî rahimehullâhî”

Türkçe anlamı: “Halep’li Ebû Ali b. Übeyy er-Ruhâ b. El-Küttâbî’nin işidir -Allah rahmet eylesin-“

⁶⁰ Türkçe okunuşu: “Es-Sultânu ‘Ale’-dünya ve’-d-dîn”

Türkçe anlamı: “Sultan, dîn ve dünyanın yücelticisi (Alaaddin Keykubad)”

⁶¹ Türkçe okunuşu: “Umîra hâze’l-burcu Fî eyyâmi’s-Sultâni’l-mu’azzami”
“‘Ala’-dünyâ ve’-d-dîni Ebu’l-fethi Keykubâd (bin) Keyhusrev burhânu emîri’l-mü’minîne şehru Saferullâhi hutime bi’l-hayri senete selâsun ve ‘ışrîne ve sittemiete”

Türkçe anlamı: “Bu burç, Muazzam Sultan, dîn ve dünyanın yücelticisi, fetih babası Keykubad b. Keyhusrev müminlerin emrinin delili zamanında tamir edildi, 623 senesinin Safer ayında hayırla tamamlandı.”

Erten’in, *Antalya Livası Tarihi* kitabında, aynı kitâbenin dördüncü satırının sonunda bulunan “şehr” kelimesi yoktur.

⁶² Türkçe okunuşu: “El-mülkü lillâhi Es-Sultânu”

Türkçe anlamı: “Mülk Allah’ındır. Sultan.”

المعظم علا الدنيا و الدين سلطان البر و البحرين
ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو برهان امير المؤمنين⁶³

Sol tarafında ve âdi bir taş üzerinde,
فى سنة ست و عشرين و ستمائة⁶⁴

Bu burcun diğer tarafında ve yuvarlak mermerde kitâbe:

15. نصر من الله و فتح قريب

السلطان⁶⁵

Altında,

المعظم علا الدنيا و

الدين ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو برهان امير المؤمنين⁶⁶

Sol tarafında ve âdi taşta,

فى سنة خمس و عشرين و ستمائة⁶⁷

Yine bu burçta ve şarkında kitâbe:

16. لا اله الا

الله وحده لا شريك

له محمد رسول الله هو

يحي و يميت هو حي لا يموت

بيده الخير و هو على

كل شئ قدير و اليه المصير⁶⁸

⁶³ Türkçe okunuşu: "Ebu'l-fethi Keykubâd bin Keyhusrev burhânu emîri'l-mü'minîne"
Türkçe anlamı: "Müminlerin emirinin delili, fetih babası Keykubad b. Keyhusrev"

⁶⁴ Türkçe okunuşu: "Fi senetin sittün ve 'ısrîne ve sittemiete"
Türkçe anlamı: "626 senesinde"

⁶⁵ Türkçe okunuşu: "Nasrun minellâhi ve fethun karîb
Es-sultânu"

Türkçe anlamı: "Allah'dan bir zafer ve yakın bir fetih! Sultan"

⁶⁶ Türkçe okunuşu: "(es-Sultanu) El-Muazzamu 'ale'd-dünyâ ve

Ed-dîni Ebu'l-fethi Keykubâd bin Keyhusrev burhânu emîri'l-mü'minîne"

Türkçe anlamı: "Muazzam (Sultan), din ve dünyanın yüceltici, Fetih Babası Keykubad
b. Keyhusrev müminlerin emirinin delili"

⁶⁷ Türkçe okunuşu: "Fi senetin hamsun ve 'ısrîne ve sittemiete"
Türkçe anlamı: "625 senesinde"

⁶⁸ Türkçe okunuşu: "Lâ ilâhe illâ
Allâhu vahdehu lâ şerike
Lehu Muhammedun Rasûlullâhi hüve
Yuhÿi ve yümîtu hüve hayyun lâ yemûtu
Bi-yedihi'l-hayri ve hüve 'alâ
Külli şey'in kadîr ve ileyhi'l-masîr"

Kızıl Kule yanındaki kal'a duvarının iç tarafında kitâbe:

17. السلطان المعظم علا الدنيا و الدين ابو

الفتح كيقباد بن كيوخسرو برهان امير المؤمنين⁶⁹

Bu duvarın altında ve hamam kurbunda bulunan bir çeşmede iki satırlı bir kitâbe görülüyorsa da yalnız Keyhusrev bin Keykubad okunabiliyor. Belediye mahzeninde bir kitâbe parçaları mevcutsa da tamam değildir. Bir taşta kitâbe:

18. نصر من الله و فتح قريب⁷⁰

Diğer parçada,

كيقباد بن كيوخسرو⁷¹

Ve birisinde,

عمارت البرج خمس و عشرين و ستمائة⁷²

Okunabiliyor. Kuyular Önü Câmii'nde ki kitâbe:

“Der zamîr-i câyigâr olmuş benâ-yı câmi’î. Sıdkıyla kılmış du’â dergâha fî beyti’l-harâm. Hasbeten lillâh edip hep vârını sarf-i telef. Böyle bir ‘âlî binaya eyledi ikdâm-ı tâm. Sâhibu’l-hayrâti ve’l-hasenâti Şerîfü’l-Hâc Hasan Ağa Musullu 1210.”

Alâiyye Kal’ası’nın 626 Selçuklular tarafından fethedildiğine dâir târihlerde mezkûr ise de “10, 9” numaralı kitâbelerden anlaşıldığı üzere Alâiyye’deki Kızıl Kule’nin inşâsı 626’da olmasına nazaran bu tarihte Alâiyye Selçukluların ellerinde idi. Binâen ‘aleyh târih kitâbelerinde ki iş bu hatayı tashih etmek icâb eder. Mezkûr kitâbelerden başka kal’a burçlarında birkaç kitâbe yeri görülüyorsa da kitâbeleri gâib olmuştur.

Türkçe anlamı: “Allah’tan başka ilah yoktur, O tektir ve O’nun ortağı yoktur. Muhammed O’nun Rasûlüdür. O öldürür ve diriltir. O diridir, ölmez. İyilikler O’nun yed-i kudretindedir ve O her şeye kâdirdir ve her şey O’na döner.”

⁶⁹ Türkçe okunuşu: “Es-Sultânu’l-mu’azzam ‘ale’l-dünyâ ve’l-dîni Ebu El-fethi Keykubâd bin Keyhusrev burhânu emîri’l-mü’minîne”

Türkçe anlamı: “Muazzam Sultan, din ve dünyanın yücelticisi, fetih babası Keykubad b. Keyhusrev müminlerin emirinin delili.”

⁷⁰ Türkçe okunuşu: “Nasrun minallâhi ve fethun karîb”

Türkçe anlamı: “Allah’dan bir zafer ve yakın bir fetih!”

⁷¹ Türkçe okunuşu: “Keykubâd bin Keyhusrev”

Türkçe anlamı: “Keyhusrev oğlu Keykubâd”

⁷² Türkçe okunuşu: “İmârâtü’l-burci hamsun ve ‘ısrîne ve sittemiete”

Türkçe anlamı: “Burçların yapılması 625 (senesinde)”

Erten’in, *Antalya Livası Tarihi* kitabındaki aynı kitâbenin ilk kelimesi tekildir ve “İmâret” şeklindedir.

Tersane: Selçûkilere âit olan bu kıymetli yâdigârın tûlu 56,5 metre, derinliği 33 metre olup beş gözlüdür. Dâhilindeki duvarlar dörder kemerli biribirine açıktır. Kemerlerin açıklığı 3,80 mt, duvarların kalınlığı 3.30 mt ve kemerlerin irtifâ'ı 8 metre olup duvarları yontma muntazam taşlardan ve kemerler iri tuğladan ma'muldür. Kitâbe altındaki kapının irtifâ'ı 2,30 mt ve arzı 1,40 mt dir. Kapının önünde karşılıklı iki oda mevcuttur ki 7,75x7,20 mt vüs'atındadırlar. Odanın birisi câmi-i şerîf olduğu anlaşılıyor. Tersane el-yevm eski metânetini muhafaza etmekte ise de üstündeki kemerden birkaç delik bilâhare açılmıştır ki kıymetli olan bu Türk eserinin mahvı iş bu deliklerden başlayacağı muhakkaktır.

Kızıl Kule: Tersaneye yakın ve deniz kenarında azametini el-yevm muhafaza etmekte olan Türk'ün bu şâheseri sekiz dıla'lı olup her bir dıla'ı 10,90 cm ile 11 metre arasında tehallûf eder. Tahminen 80 metre irtifâ'ında olan bu kıymetli âbide buraya uğrayanların ilk evvel nazar-ı hayretini celp eden eserlerdendir. Bu azametli kuleye ancak 1,46 cm irtifâ' ve bir metre 'arzında olan ufak ve yüksekçe bir kapı ile girilebilir. Bina nisfından ziyâdesi muntazam ve harçsız yontma taşlardan ve üst tarafı iri ve harçlı tuğladan ma'muldür. İki tarafında mermerden ma'mul Selçuk kitâbeleri vaz' edilmiştir. Etrafında birçok mazgallar mevcut olduğundan dâhilinde pek de karanlık değildir. Binanın ortasında pek güzel ve sağlam taşlardan yapılmış ve ağzı en üst katta olmak üzere mükemmel bir sarnıç vardır. Sarnıç etrafında yüksek ve pek metin kemerler mevcuttur. İkinci kata 30 cm irtifâ'ında olan 30 adet taş merdivenle çıkılmaktadır. İkinci katta çifte kemer mevcut önünde ki tuğla kemerlerin adedi 8 ve arkadakilerin adedi 13 tür. Tuğla kemerlerle sarnıç arasında 2,60 metre olduğu gibi iki kemer arası 2,60 metredir. Buradan mukâbil iki merdivenle en üst kata çıkılıyor ki 25 taş basamak mevcuttur. En üst katta 20,90 metre kutrunda bir meydan, ortasında sarnıcın iki ağzı mevcuttur. Meydan etrafında 16 ufak pencereli kemerler vardır. Bunların üstünde iki buçuk metre kadar irtifâ'ında kemerli pencereler görülüyor. Kulenin üstü açıktır.

İş bu azametli ve kıymetli Türk'ün şâheseri yakın zamana kadar muhafaza edilmiş ise de son senelerinde gerek bu katta ve gerek aşağı katlarda ki kemerlerden tuğla çıkarmak için insafsızca mühim tahribât yapılmıştır. Bunu gören bir Türk kalbinin sızlamaması mümkün değil-

dir. Bir an evvel tahrîbâtın önüne geçmek için Alâiyye'nin Türk Ocağı'nda hükümet erkânıyla Türk Ocağı gençlerine ve ahâliye bir konferans verdim. Konferansta ecdadımızın kıymetli âsârından muhafazası lüzumundan ve bilhassa iş bu kuleden bahsettim. Ve gerek hazır olan kaimmakâm beyden ve gerek Türk Ocaklılardan muhafazasını istirham ettim.

Bedestân: Kal'a dâhilinde ve Sultan Câmii kurbunda Selçûkîlerden pek çok tuğla âsarı görülüyor. Ebniyenin kâffesi tuğlalı ve üstü kemerlidir. Burada Selçukîler tarafından yapılmış birde bedestân mevcuttur. Bedestânın ortasında 25x12 metre vüs'atinde açık bir meydan, etrafında hârice doğru birer mazgallı ve dâhile doğru kemer kapılı 30 oda mevcuttur ki odalar 5,5 metre tûlundadır. Bina üstü düz olmak üzere harçsız ve düz taşlardan yapılmıştır. Bina 22,5 metre tûlunda, 14,58 metre 'arzındadır.

Kapının irtifâ'ı 3 ve 'arız 1,10 metredir. Duvarın kalınlığı 3,40 metredir. Binânın irtifâ'ı da 4,5 metre kadar olup kitâbesi yoktur. Binânın önünde vâsi' bir meydan mevcuttur.

Harabeler: Alâiyye'nin bir saat şarkında ve Dim Çayı kenarında harçlı ve kal'ası kadîm bir duvar dahilinde birkaç bina harabeleri var ise de ehemmiyetsizdir. Burada bir yazıya tesadüf edilememiştir. Yarım saat ilerisinde Kestel Köyü vardır. Bu köy pek dağınık ve fakir, evleri basit ve harâbedir. Köyde münferid ve taşlık bir tepe üzerinde "Kesile" dedikleri ufak bir harâbe görülüyor. Binaları birbirine girift yüz kadar oda mevcut pencereleri ufak ve odaları ocaklı kapıları ufak ve kemerlidir. Duvarları kâmilin ince ve harçlı olarak âdi ufak taşlardan yapılmıştır. Burada hiçbir nakış ve yazıya tesadüf edilemedi. Buradan Kargacık Köyü'ne giderken müte'addid tepelerde ufak mikyâsta Bizans inşââtı görülmektedir.

Karkacık'ın ova kısmında büyücek bir harâbe vardır. Harâbenin etrafında âdi taştan harçlı ve ince pek yüksek olmayan mazgallı duvar görülüyor. Derûnunda müte'addid ve sık binâ enkâzı var ise de yapıları âdidir. Burada ne nakışlı taşlara ve ne de bir kitâbeye tesadüf edilememiştir. "Kargacık" güzel ve dağa yamanmış bir köydür. Arâzisi vâsi' ise de yeri dağlık ve taşlıktır. Köyde iki çeşme vardır. Köyün üstündeki

“Sievera” harâbesinden gelme Bizans devrine âit birkaç lahid parçaları köyün mektebinde mahfuzdur ki taşlarda yüksek kabartma olarak etrafi eklil içinde birkaç insan kafası mevcuttur. Köyün üst tarafında ve ancak bir saatte çıkılabilir tahminen 800 metre mürtefi’ bir dağ vardır ki “Syedra” harâbesi burasıdır.

Burada pek vâsi’ bir kal’a mevcuttur. Asıl ebniye kısmı tepenin cenûb ve garb-ı sath-ı mâilindedir. Fotoğrafisi takdim kılınan cesîm binânın üstünden geçer sütunlu bir cadde görülüyor. Harâbe pek çok su sarnıçları biresya taşından ma’mul sütüflü ve binâ enkâzı mevcut ise de nakışlı taşlara tesâdüf edilemedi. Bütün binâlar Roma devrine ve bir kısmı Bizanslara âittir. İş bu harâbe günlerce tedkika muhtaçtır. Köylülerin ifâdesine nazaran kırk sene mukaddem iş bu harâbede pek mükemmel ve nakışlı bir lahid çıkarılmış ve köylüler tarafından kırılarak parçaları denize indirilmiş ve külli bir meblağ mukâbilinde Yunanlılara satılmıştır. Harâbenin altında ve deniz kenarında Bizans devrine âit birçok binâ harâbeleri vardır ki burada bir adacık ve tabî’i bir dalgakıran bulunduğu bilâhare iskele ittihaz edilmiş olduğu anlaşılıyor. Siedera’nın şarkında ve Mahmudlar Köyü’nde ve deniz kenarında bir Bizans harâbesi mevcuttur ki içerisinde zikre şâyân bir şey yoktur. Gazi-paşa Nâhiyesi’nin merkezi olan Pazarcık Karyesi kurbunda ve deniz kenarında münferid bir tepe üzerinde milattan 117 sene mukaddem Terâbâ’nın vefâtıyla meşhur “Selinus” harâbesi mevcuttur. Harâbe tepenin garb tarafında sath-ı mâilinde olup Akrapolü tahminen 700 metre mürtefi’ olan tepenin üstündedir. Akrapol ayrıca muntazam bir duvarla muhâta ve içerisinde müte’addid ebniye sarnıç vardır. Burada nukûşa dâir hiçbir şey yoktur. Alt tarafındaki harâbede birçok ebniye enkâzı ve Romalılara âit bazı âdi nukuşu görülüyor. Ova kısmında tahminen 6 metre irtifâ’ıyla harab bir su yolunun bazı aksâmı mevcuttur. Nimkaon pek harâb bir halde olup deniz kenarında birçok sütun parçaları öteye beriye atılmış bir haldedir. Bu harâbeden Egemen Merkez Mektebi’nde Bizanslılara âit ve lahiden kopma birkaç insan kafaları hâvi kabartmalar mevcut ise de kıymetli bir san’at değildir. Pazarcık Köyü yedi mahalleden ibâret, arâzisi vâsi’ ve münbit ise de ahâlisi ve hâneleri her türlü nezâfetten pek uzak ve ahlakları düzgün değildir. Evleri pek âdi, toprakla örtülü ve içerisinde girilemeyecek derecede pistir. Etraf tepelerde de

bazı ufak harabeler görülüyor.

Pazarıcı'dan dört ve Alâiyye'den on altı saat kadar şarkta ve deniz kenarında "Endiçe Güney" Karyesi civârında "Antiocheiz" harâbesi mevcuttur. Bu havâli pek ârızalı ve dağlıktır. Harâbe köyün üst tarafında denize yakın sarp bir tepe üzerindedir. Burada kal'a görülmüyorsa da birkaç cesîm taşlardan yapılmış harçsız binâ enkâzı ve pek çok harçlı ve ufak taşlardan ma'mûl binâlar vardır. Bizanslılar zamanında burası ma'mûr bir halde bulunduğu görülüyor.

Kadîm ve cesîm bir binânın enkâzı arasında kornet nizâmında birçok sütûn başlıklar bulunduğu gibi 3,30 tûlunda ve 80 cm kalınlığında sert bir taş görülüyor. Üzerinde 80 cm kutrunda ve bir kornej içinde 10,47 mt irtifâ'ında bir erkek büstü, kornejin iki tarafında Yunan kıyâfesinde ve ayakları çıplak 1,23 mt tûlunda iki kanatlı melek elleriyle korneji tutuyorlar. Her üçünün sûretleri bozuktur. Burada yazı görülmüyor.

Bu binânın alt tarafında tahminen 400 metre tûlunda ve Akropole giden bir cadde mevcuttur. Caddenin etrafında 4,10 mt. Tûlunda 60 cm kutrunda birçok sütun vardır. Bunların bir kısmı kırılmış ise de bir kısmı da tamamdır. Bu cadde etrafında müstatil taşlarda yazılmış zirdeki kitâbeler okunmaktadır. İş bu taşların 1,18 mt. İrtifâ'ında ve 52 cm 'arzında ve 48 cm dir.

Denize daha yakın ve pek sarp bir tepe üzerine harçlı ve ince duvar olmak üzere büyük bir Akrapol mevcuttur. Akrapol'un altında ufak, derin ve emîn bir liman vardır. Harâbe de hiçbir nakış görülmüyor. Bu kerre gezdiğim bu havâlide müzeyeye yarayacak bir parçaya tesadüf edilemedi. Çünkü bu havâli kâmilen denize karîb olmak münâsebetle toprak üstünde kalan kıymetli parçalar kâmilen memâlik-i ecnebiyeye taşınmış ve ancak toprak altına saklanmış olan parçalar kalabilmiştir. Binâen aleyh mütehasıslar tarafından hafriyât yapılmadıkça buralarda kıymetli parçalar aramak zâid olduğu kanaatindeyim. Alâiyye havalisinin dağ kısmında bazı harâbeler mevcut ise de mevsim dolayısıyla oralara çıkılamadı. Sevasti, Hamafziba, Petüle Mayıs, Kebyra, harâbeleri de bu kaza dahilindedir. 13 Rumca kitâbe ve Alâiyye'deki Kızıl Kul'e'nin planı ve 11 adet fotoğrafı leffen eminliğe takdim kılınmıştır. 28 Kânûn-i Sâni 1929/ 28 Ocak 1929

Sonuç

İnsanlık tarihinin her açıdan birikimi olan el yazması kitaplar, tarihi eserler ve kitabelerin kayıt altına alınması ve korunması resmî olarak bütün devletlerin ve özel olarak da bu devletleri meydana getiren milletlerin ortak vazifesidir. Sanat eseri hüviyeti yanında, hukuk, idare, sosyal yaşantı, siyaset, iktisat, din, edebiyat, dil ve benzeri alanlara birinci dereceden kaynaklık eden el yazması kitaplar, tarihi eser ve kitâbelerin kaybedilmeleri ve elden çıkmalarının telâfisi ise söz konusu değildir. Bu eserlerin ticari bir metâ haline getirilmesi ve kötü niyetli kişilerin eline geçmesi ise, milletlerin tarihi hakikatlerinin, kültür ve medeniyetlerinin tahrifi ve tağyiri anlamına gelmektedir.

Osman Hamdi Bey'in eski eserler konusundaki mümtaz mücadele azmi ve çalışmaları, Osmanlı toprakları içerisindeki birçok tarihi eserin ortaya çıkarılmasını, envanter altına alınarak korunmasını ve müzelerde teşhirini sağlamıştır. Bu özellikleriyle Osman Hamdi Bey döneminin Osmanlı müzeciliğinin dönüm noktası olduğu bilinmektedir. Antalya ve çevresinde bulunan eski eserlerinin tespiti, korunması, müzeye nakli ve envantere işlenmesi konusundaki dönüm noktası ise Süleyman Fikri Erten sayesinde gerçekleşmiştir. Erten'in, 1919 yılında Antalya'yı işgal eden İtalyanlar'ın, Antalya ve çevresindeki tarihi eserleri toplamaya başlamasına gösterdiği tepki ve mücadele her türlü takdire şayandır. Bu mücadele sayesinde binlerce yıldır bu topraklarda varlığını sürdüren ve farklı medeniyetlerin mirası olan nâdide el yazması kitaplar, tarihi eserler ve kitabeler günümüz kuşaklarına ulaştırılabilmiş ve Antalya Müzesi dünyanın sayılı müzeleri arasına girebilmiştir.

Erten'in, Antalya ve ilçelerinde yaptığı tarihi eser inceleme ve araştırma çalışmaları ve tuttuğu raporların öncelikli hedefi, bölgedeki el yazması, tarihi eser ve kitabelerin kaydını tutup envantere işlemek, daha sonra bu eserlerin Antalya Müzesi'ne naklini sağlayarak koruma altına almaktır. Erten, bu raporlarında ayrıca, seyahat ettiği yerlerin coğrafi özellikleri ve mimari yapıları, nüfus oranlarını, ticaret, bölgede yaşayan halkın sanat ve zanaatları, tahsil durumları, sanat ve kültürel anlayışları ile sosyal hayatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Erten, inceleme, araştırma ve raporlama faaliyetleri yanında, toplumu tarihi eserler konusunda bilgilendirecek toplantılar yapmış ve konferanslar

vermiştir. Erten'in raporlarında, günümüzde kayıp olan Roma ve Bizans dönemi on sekiz adet kitabe, ebatları ve şekilsel özellikleri detaylı bir şekilde izah edilen birçok heykel, kabartma resim ve lahitler kayıt altına alınmıştır. Resmî belge hüviyetinde olan bu raporlar ile, ilgili kurumlar girişimde bulunarak, söz konusu olan kitabeleri, heykelleri, kabartma resimler ve lahitleri, yurtiçinde ve yurtdışında özel ve resmî hangi müze ve koleksiyonlarda ise geri isteyebilir, bu milletin ortak mirası olan bu tarihi eserleri devlet müze envanterlerine kazandırabilirler.

Erten'in Antalya Müze Sorumlusu ve Müdürü olarak görev yaptığı 1919-1941 yılları arası 22 yıllık süre içerisinde, Ankara Maârif Vekâletine gönderdiği raporlar elbette bu dört raporla sınırlı değildir. Konu hakkında yapılacak geniş ve detaylı çalışmalarla, Antalya ili ve ilçeleri ile alâkalı kültürel ve tarihi bilgiler yanında, bölgedeki eski eserler hakkında da çok önemli bilgi ve belgelere ulaşılabacağı muhakkaktır.

Kaynakça

Akın, Nur, Osman Hamdi Bey, Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine, Osman Hamdi Bey ve Dönemi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993

Âsâr-ı Atika (Eski Eserler) Nizamnâmesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966

Atasoy, Sümer, "Türkiye'de Müzecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, c. 6.

Atik, Necmi, "Antalya İli Anadolu Selçuklu Dönemi Kayıp Taş Kitâbeleri", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2018, Sayı 10.

----- "Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Münferice Kasidesi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2018, Sayı 10.

BOA. İ. DH. nr. 8520/8 Muharrem 1264/16 Aralık 1847, nr. 8060/4 Şevval 1263/15 Eylül 1847 ve nr 8207/27 Şevval 1263/8 Ekim 1847

BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 3

BOA. İ. DH. nr. 1242/97340: 5

Batur, Afife, "Arkeoloji Müzeleri Binası", *İstanbul Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, c. I, s. 310

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Karaduman, Hüseyin, “Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara 2004, C. XXV., s. 29; s. 73-74.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Türk Askeri Müzesi*, Ülkü Matbaası, İstanbul 1964.

Mumcu, Ahmet, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI.

Ogan, Aziz, *Türk Müzeciliğinin 100üncü Yıldönümü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbullu Sevenler Grubu Yayınları, İstanbul 1947.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Öz, Tahsin, *Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler*, İstanbul 1948, s.7

Servet-i Fünun no:984, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910

Seyirci, Musa, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya 1994, s. 6.

Şapolyo, Enver Benhan, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1936

Takvîm-i Vakâyi, “Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi”, 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869

Yücel, Erdem, “Çağdaş Müzeciliğin Neresindeyiz”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (1990).

Ekler: Süleyman Fikri Erten'in kendi el yazıları raporlarından sayfalar.

